

Arte et Marte

MEDDELANDEN FRÅN RIDDARHUSET ÅRGÅNG 74

NR 2. 2020

Innehåll

NR 2.2020

ARTIKLAR

Det maritima arvet. Utvalda föremål från årets utställning på Riddarhuset....6

Karlskrona
Örlogsstad under 1700-talet....12

Stockholms blodbad....16

Kristina Gyllenstierna
Kvinnan som ledde Stockholms försvar....18

Det sista vilorummet
Ätten Brahes gravkor restaurerat....20

Riddarhusets porträttsamling....29

Christina Piper, viljestark matriark....34

Sverige - Skottland t/r. Om hur 107 vapensköldar hittade hem igen....42

INTERVJUER

Havets röst – Carl Douglas, vrakletare och historieberättare....2

Christina Neuman, stipendie- och understödshandläggare....33

ALLTID I ARTE ET MARTE

Ledaren: Nya rutiner i ovissa tider....1

Meddelanden från Riddarhuset....24

Information från Riddarhuset i Finland....28

Stiftelser och stöd....30

Heraldica Varia....36

Från sällskapsföreningarna....44

Från släktföreningarna....46

Aktuella böcker....48

Legala notiser....49

Omslag: Epåletter burna av konteramiralen Sten Ankarcrona (1861–1936) som ung officer. De visas i Riddarhusets utställning om adelns maritima arv. Privat ägo. Foto: Dick Norberg.

På Neptuniordens 140:e högtidsdag, den 22 mars 1952, överlämnade 20 ordensbröder denna brudkrona som var »avsedd att bäras av Neptuni-brudarna då de träda i brudstol.«

Brudkronan och många andra föremål visas i Riddarhusets utställning Det maritima arvet. Havets riddare från Hans Wachtmeister till Evert Taube. Utställningen finns även digitalt på www.riddarhuset.se.

Foto: Dick Norberg

RIDDARHUSET

Ett historiskt arv

Arte et Marte

NR 2.2020

Ansvarig utgivare

Erik Drakenberg

Redaktör

Louise Ribbing

Redaktionskommitté

Claes Lewenhaupt, Kerstin Wachtmeister,
Rebecka Millhagen Adelswärd, Göran Mörner,
Ulf Gyllenhammar, Oscar Langenskiöld

Omslag och grafisk form

Marianne Setterblad

Tryck, upplaga

Åtta.45 Tryckeri AB, 13 500 exemplar

ISSN 0284-1428

*Arte et Marte utkommer med två nummer per år
och skickas till alla ättemedlemshushåll i Norden.*

Årsprenumeration kan beställas i webbutiken.

www.riddarhuset.se

arteetmarte@riddarhuset.se

Riddarhuset

BOX 2022

103 11 STOCKHOLM

kansli@riddarhuset.se • tel. 08-723 39 90

Hösten 2020 håller Riddarhuset öppet för besök efter överenskommelse. Kontakta kansliet för att boka tid för egen rundvandring, gruppvisning eller biblioteksbesök.

För kulturevenemang se omslagets sida III.

Besöksadress: Riddarhuset, Riddarhustorget 10

 Svanenmärkt trycksak, 3041 0001

Nya rutiner i ovissa tider

DET HAR PÅ MÅNGA sätt varit en mycket märklig vår. Pandemin har skakat om oss. Åtskilliga har drabbats av sjukdom och sorg. Alla har vi påverkats i vardagen. Rutiner och umgängesformer har förändrats, även inom familjekretsen. Alla dessa förändringar har vi först tvingats anpassa oss till för att sedan succesivt acceptera att ett nytt normaläge har uppstått. Vi måste finna nya lösningar och förhållningssätt. Plötsligt hittar vi former som kanske till och med är bättre än tidigare. Kreativiteten tar fart, nya möjligheter uppstår. En verkligt märklig vår, som sagt.

Vad har då hänt på Riddarhuset under dessa ovissa tider? Framför allt har det varit väldigt tyst i palatset. All besöksverksamhet i dess olika former har upphört vilket har berört festvåningen, visningsverksamheten och kulturprogrammet. Riddarhusets anställda har i hög utsträckning arbetat hemifrån, en omställning som gått mycket bra. Som exempel har de omfattande processerna kring utdelningen av understöd och stipendier fungerat i likhet med tidigare år. Domänförvaltningen och finansförvaltningen har klarat turbulensen väl hittills.

Ett glädjeämne är att Riddarhuset under våren 2020 lanserat den nu digitaliserade porträttsamlingen som omfattar över 12 000 bilder. En enkel sökfunktion finns på hemsidan, www.riddarhuset.se där man har tillgång till hela databasen. Prova gärna! Själv tycker jag att det är riktigt roligt att hitta bilder på olika släktingar och njuta av alla vackra, udda och konstnärliga foton från förr.

Vi riktar nu in oss på att höstens fina kulturprogram blir av i någon form och att festvåningen kan återuppta sin verksamhet. Vårt vackra palats är ändå som bäst när det sjuder av aktivitet. ■

*Patrik Tigerschiöld,
riddarhusdirektionens ordförande*

Foto: Jens Sjunnesson.

KONTAKTPERSONER

Riddarhussekreterare Erik Drakenberg

Evenemangs- och bokningsansvarig, kapitationsärenden

riddarhuskanslist Karin Lilliehöök Kihl 08-723 39 91

Stipendier och understöd, handläggare Christina Neuman och Madeleine Werner 08-723 39 93

Kommunikationsansvarig, redaktör Louise Ribbing 08-723 39 92

Riddarhusgenealoger Göran Mörner 08-723 39 95 och Magnus Bäckmark 08-48 00 20 31

Adelskalendern, legala notiser, kalenderredaktör Marianne Setterblad 08-723 39 96

Kulturprogram, visningar, riddarhusamanuens Oscar Langenskiöld 08-723 39 97

Reception, riddarhusintendent Pontus Ragnö 08-723 39 94

Havets röst

Carl Douglas – vrakletare och historieberättare

INGEN ANNANSTANS I världen finns så många välbevarade fartygsvrak som på Östersjöns botten. Ungefär 20 000 är kända men arkeologer uppskattar att det kan ligga fler än 100 000 skeppsvrak från 1000-talet och framåt i det kalla och syrefria djupet, det enda hav i världen som hindrar skeppsmask att äta upp de spår som lämnats kvar.

– Vi ska ha klart för oss att vi lever i vrakdykningens gyllene tidsålder. Teknik gör det möjligt att återfinna vraken och de har inte förfallit alltför mycket ännu. Östersjön har världens bästa dykning, våra orörda vrak är helt unika, säger Carl Douglas som ägnat över tjugo år åt att dokumentera och berätta om havets under ytan väl gömda historiska lämningar.

Carl Douglas hade inga givna förutsättningar för att bli yrkesverksam dykare – rädd för vatten och med anlag för sjösjuka – men han fascinerades tidigt av pionjärerna Lottie och Hans Hass undervattensfilmer och dykgurun Jacques Cousteaus skildringar av livet i havet. På en resa tillsammans med goda vänner i Australien 1990 tog nyfikenheten överhanden, Carl Douglas lockades till att prova på ett dyk. Sedan var det kört. Så småningom blev hans stora intresse för foto en naturlig del av dykandet. Med tiden blev foto även film och dykandet mer och mer seriöst. Sju år efter det första dyket grundade Carl Douglas och vännen Johan Candert Deep Sea Productions, ett företag som producerar dokumentärfilmer – först som ett sätt att berätta om havet och om vrak på havets botten, numera dokumentärer även i bredare mening.

Carl Douglas har en universitetsexamen i historia från Middlebury College i Vermont, där han senare även blivit hedersdoktor, och något han återkommer till är vikten av att lära sig av historien.

– Jag har besökt över 230 olika vrak och alla dessa har haft en berättelse, något att visa och lära av. Från det minsta till det största. Till exempel när vi dök på tre vrak i södra Östersjön där över 20 000 människor miste livet i slutet av andra världskriget, då kom historien nära – en otäck påminnelse om krigets meningslöshet.

Text: Louise Ribbing, redaktör

MITT PÅ DAGEN den 1 juni 1952 försvann *Hugin*, flygvapnets specialutrustade DC-3:a, med hemligt uppdrag att från internationellt luftrum signalspana mot sovjetiska radarstationer längs Baltikums kust. Planet försvann öster om Gotland, men den exakta positionen var mycket oklar. En sönderskjuten räddningsflotte med ammunitionssplitter från en MIG-15 var det enda spåret av planet och dess besättning om åtta personer. Sovjetunionen förnekade all inblandning ända fram till 1991 då man slutligen erkände att planet skjutits ner. Var förblev ett mysterium. I ett samarbete med dykarkollegan Anders Jallai och Ola Oskarsson från sjömättningsföretaget Marin Mätteknik påbörjade Carl Douglas den stora utmaningen med att hitta den försvunna DC-3:an.

– Ju mer vi läste på och forskade, ju mer insåg vi att detta var något annat än det vi försökt oss på tidigare. Insikten slog oss också att om inte vi hittade planet skulle det inte hittas. Lyckosamt nog gjorde vi det till slut. Han beskriver den märkliga stämning som infann sig därute till havs, när de såg bilderna från undervattensroboten – efter totalt fem års sökande.

– Vi satt som i chock, tysta ett långt tag. Sedan slog Anders Jallai mig på armen och sa »ja, vi gjorde det«. Det var ingen champagne, inget firande eller spontant hurrande. Allvaret i det vi åstadkommit blev väldigt tydligt.

Och allvaret blev ännu tydligare när Anders Jallai och Carl Douglas veckan efter fyndet träffade de fem änkor som fortfarande var i livet och familjerna till de saknade flygarna.

– Vi hade förberett vår dragning med tv och video när de kom in i rummet. Anders och jag tittade på varandra i panik och sprang ut i korridoren och grät. Jag har aldrig gråtit så mycket, alla känslor kom på en gång. Sedan samlade vi oss, gick in och berättade.

Carl Douglas tillbringade sedan sex veckor på HMS *Belos* för att dokumentera processen med att bärga flygplanet.

– Jag drevs av tanken att hedra de åtta saknade genom

Östersjöns orörda vrak är helt unika.

ten slog oss också att om inte vi hittade planet skulle det inte hittas. Lyckosamt nog gjorde vi det till slut. Han beskriver den märkliga stämning som infann sig därute till havs, när de såg bilderna från undervattensroboten – efter totalt fem års sökande.

Carl Douglas undersöker tornet på en sovjetisk ubåt från andra världskriget.

Foto: Jonas Dahm.

Första mötet med Svärdet var som en scen ur filmen *Pirates of the Caribbean*, säger Carl Douglas.

att berätta deras historia. Vi producerade en film och en bok om hela affären och när Flygvapenmuseet i Linköping återöppnades var det med en permanent utställning om DC-3:an, och planet på plats. Då – och först då – var jag klar. Men vi saknar fortfarande kvarlevorna efter fyra i besättningen.

Som ett tecken på deras förtjänstfulla insatser tilldelades trion bakom fyndet Hans Majestät Konungens medalj i åttonde storleken och Carl Douglas fick även mottaga FRA:s (Försvarets Radioanstalt) förtjänstmedalj i guld vid invigningen i Linköping.

ÅR 2007 PRODUCERADE Deep Sea Productions tv-serien *Vrakletarna* (finns på Youtube) som visades på Sveriges Television och där tittarna får följa en månadslång expedition på jakt efter kända och okända vrak i Östersjön.

– Det finns så mycket vi kan – och ska – lära oss från dessa vrak. Skeppsbyggnadskonst, till exempel. För att citera professor Johan Rönby: »Vraken är inte det viktiga – det är hur människorna tänkte som vi vill åt.«

Carl Douglas berättar att han känner en enorm samhörighet med och respekt för alla de som seglat på de fartyg han besöker där nere på Östersjöns botten. Att han gärna lever sig in i deras liv och arbete. Framför allt de enkla sjömannens, matrosernas och maskinpersonalens. De anonyma vars namn inte ryms i historieböckerna.

»Spökskeppet« är ett vrak som hittades under jakten på

DC3:an men som fick sin berättelse först när gruppen återvände till henne i första delen av *Vrakletarna*.

– Hon är sannolikt ett holländskt handelsfartyg från andra halvan av 1600-talet som står intakt 125 meter ner på havets botten. Det är unikt för att det är så välbevarat. När jag visade film på vraket för Hollands ledande marin- arkeologer var det några som satt och grät – de trodde aldrig de skulle få se ett helt intakt fartyg från den tidsåldern.

Kraveln är ett annat av vraken som dokumenteras i tv-serien. Ett vrak som visserligen är känt sedan länge och ganska väldokumenterat, men där teamet i *Vrakletarna* ändå lyckades finna ett antal nya pusselbitar. Carl Douglas berättar att fartyget sannolikt var ett av fem fartyg som Gustav Vasa köpte från Lübeck för att bilda en egen svensk flotta med.

– Då skulle det vara det enda kända fartyget från Flottans bildande – det är värt lite respekt! Så varje gång vi passerar Franska Stenarna i Stockholms skärgård genomför vi hälsning med flagga. Egentligen anser jag att alla svenska marina enheter som passerar platsen bör göra samma sak, fast det kanske är lite väl excentriskt. Men jag anser att det är viktigt att ha en relation till vår historia – inte ett okritiskt firande, men vi måste ändå minnas.

ÖRLOGSFARTYGET SVÄRDET FÖRLISTE utanför Öland 1676 i samma sjöslag som regalskeppet *Kronan*. Carl Douglas och dykvännerna hade hittat vraket flera år tidigare, men dök inte på det eftersom det var »för litet för

att vara intressant«. Just då var de inne i en period då de fann ett hundratal vrak, så det tog några år innan de återkom till positionen igen. Ironiskt nog var det en dansk och en halvdansk med i gruppen som gjorde det första dyket på *Svärdet*, skeppet som sänktes i strid mot dansken. Carl Douglas befann sig i land när de ringde och sa att det var dags att släppa traktorn och komma. De hade något att visa ...

– Synen som mötte mig glömmet jag aldrig. Ganska dålig sikt, som i en dimma. Ur dimman skönjer jag en väldig för – och sedan en kanon som sticker fram ur en kanonport. Lite som ur filmen *Pirates of the Caribbean*.

Förklaringen till att vraket var så litet var att akterskeppet är borta, söndersprängt vid förlisningen.

– Sedan blev det mer personligt när jag kom hem och berättade för mina föräldrar om vårt fynd. Min mor Elisabeth berättade då att det var vår anfader Nils Brahe som förde befälet över *Svärdet* och den skvadron hon var flaggskepp för året innan förlisningen.

TILLSAMMANS MED EN grupp vänner med gemensam passion för havet startade Carl Douglas stiftelsen Voice of the Ocean (VOTO) för några år sedan för att öka kunskapen om och intresset för havet. Stiftelsen stödjer forskning, skapar underlag och försöker sprida kunskap.

– Vi har länge hållit på med vad jag kallar »människan och havet«, det vill säga vrak och marinarkologi, men VOTO tar sin utgångspunkt i havet som helhet. Det är otroligt hur lite vi vet om havet – och det vill vi hjälpa till att ändra på. Glädjande nog verkar insikten om hur viktigt havet är vara ett ämne som många människor delar. Enligt en färsk utredning från SOM-institutet vid Göteborgs universitet är försämrade havsmiljöer det som flest svenskar oroar sig över inför framtiden.

I dagsläget tar arbetet i stiftelsen en hel del tid. Han funderar mycket på frågan vilken data som behövs om tio år, så att den kan börja inhämtas redan nu. Ett arbete som kräver både nyfikenhet och långsiktighet. Men stiftelsen arbetar även med att stödja forskning som sker i dag och berätta om den genom Deep Sea Reporter.

Tillsammans med fotografen Jonas Dahm färdigställer han sin nästa bok om vrak i Östersjön, som planeras komma ut lagom till julhandeln.

– Jonas har tagit helt magiska bilder som verkligen fångar in det vi upplever där nere. Tjugo års arbete och tusentals dyk ligger bakom. Vi brinner verkligen för att ta med människor ner så de kan se vad som faktiskt finns där nere på havets botten, hur det ser ut. Om man genom kunskap och insikt kan få en relation med havet så hoppas vi att klokare beslut kan fattas med tiden. Vi försöker skapa kunskap för att få en mer informerad diskussion.

Han har aldrig varit med om någon dykhändelse som fått honom att tvivla på det han gör även om han konstaterar att han inte dyker lika djupt – och mer sällan – sedan hans barn kom till världen för några år sedan. Men arbetet fortgår likväl, långsiktigt och oförtrutet:

– Havet har så mycket att erbjuda, men det tar tid att få havet att ge upp sina hemligheter! ■

Douglas nr 19

En urgammal medeltida adlig ätt som härstammar från Skottland. Äldste kände stamfader för den svenska ätten är en John Douglas som levde på främre delen av 1300-talet. Generallöjtnanten sedermera fältmarskalken och riksrådet Robert Douglas (1611–1662) upphöjdes i friherrlig värdighet 1651 av drottning Kristina och introducerades 1652 och upphöjdes sedan 1654 i grevlig värdighet och introducerades samma år under nr 19 varvid den friherrliga ätten utgick. I vapnet syns ett hjärta krönt av en kunglig krona, vilket minner om att Sir James Douglas föll i strid mot morer i Teba i Spanien 1330 under en expedition som skulle föra den avlidne kung Robert I:s (»Braveheart«) hjärta till det heliga landet. Den tillhörande hjälmprydnaden blev så småningom en grön salamander omgiven av eldslågor – enligt folktron var salamandern okänslig mot värme. Att ha rosor runt eller en ros bakom hjärtat är unikt för den svenska ättegrenen inom ätten Douglas.

Källa: *Adelskalendern 2019* och *Riddarhusets vapensköldar, band 1*.

Namn: Carl Douglas

Född: 1965

Familj: Gift med Pauline, f. Flach, tre gemensamma barn och ett bonusbarn

Gör: Förvaltar familjens gård Rydboholm och arbetar i styrelsen inom familjens företagsgrupp Investment AB Latour. Styrelsemedlem i Marin Mätteknik och ordförande i Boxholms Skogar. Vice ordförande i Securitas och ASSA-ABLOY. Operativt verksam i Deep Sea Productions och stiftelsen Voice of the

Ocean (VOTO). Reservofficer.

Utbildning: Bachelor of Arts, major i Amfibiekårens reserv. Utlandstjänst i Bosnien 1995, arbetat som instruktör i Försvaret och även på MUST (militära underrättelse- och säkerhetstjänsten).

Fritid: Ute på havet, dyker, fotograferar djur och kör motorcykel.

Carl Douglas i gott sällskap med en ung Bonobo-apa i Kongo-Kinshasa.

Foto: Privat

Det maritima arvet

Utvalda föremål från årets utställning på Riddarhuset

Text: Oscar Langenskiöld, riddarhusamanuens

UNDER SVERIGES LÅNGA historia som sjöfartsnation adlades många för sina bragder och bedrifter till sjöss och andra kom att gå i sina förfäders fotspår. Riddarhuset har från offentliga institutioner och privata samlingar lånat in föremål som belyser adelns mångfacetterade maritima arv. Dessa visas på Riddarhuset fram till den 31 mars 2021 och här presenteras ett urval. Fler föremål och längre texter återfinns i den fysiska utställningen och i en digital utställning på www.riddarhuset.se.

1. HAVETS RIDDARE

I en matrikel från 1734, *Then adelige och lärde svenske siö-man*, presenteras ett brokigt persongalleri av havets

riddare, adelsmän med det gemensamt att de verkade, eller hade verkat, inom örlogsflottans tjänst.

Matrikelns författare, Carl Nilsson Bechstadius (1690–1739), var amiralitetspastor i Karlskrona. Hela samhället präglades av sjöfart och ännu levde många av de adliga sjöhjältarna som Bechstadius lyfte fram.

Utgivarna noterar i förordet att matrikeln dels kunde vara till nytta för ambitiös ungdom vid Kungliga Amiralitetet, som vill »eventuera« (förkovra) sig »uti Soldat- och Siömanskapet, och der wid göra deras lycka«, dels för de som genom grova förseelser och underlåtande av skyldigheter kan hämta uppbyggelse från matrikelns goda exempel. Flottans historia, förklarade utgivarna, uppräknar representanter från

3. Målning av Jacob Hägg som visar hur Karl XII förs i säkerhet till örlogsbrigantinen Snappupp. Privat ägo.

Foto: Dick Norberg.

1. Amiralitetspastorn Carl Nilsson Bechstadius matrikel. Ridarhusets bibliotek.

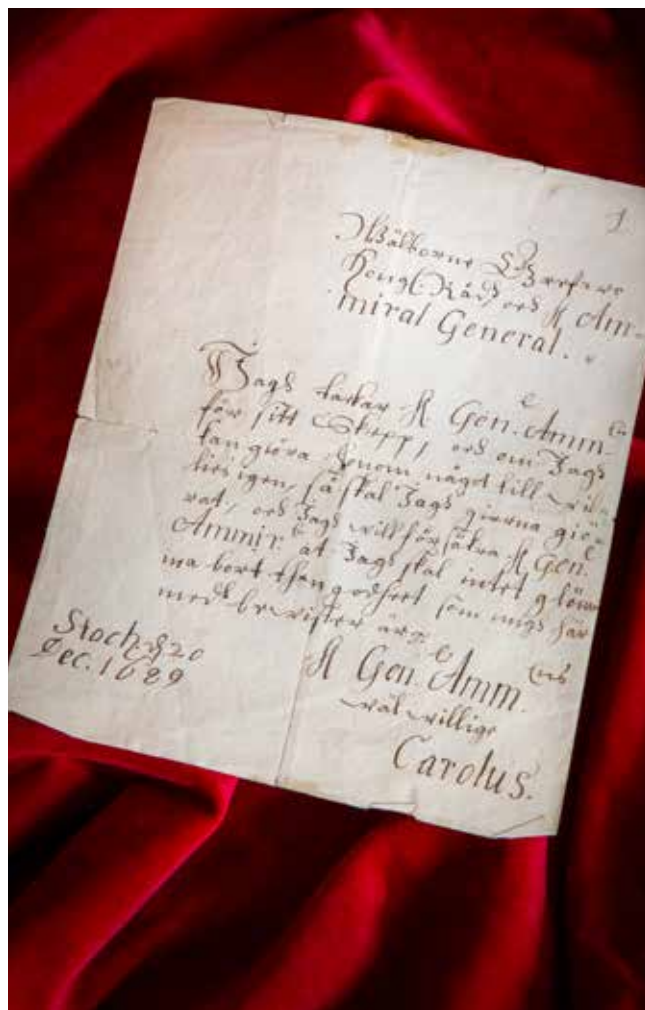
de äldste, förnämste och mest illustra familjer i hela riket, jämväl ock att många av ringa ätt, genom tapperhet och redeligit wälförhållande wid Siöwesendet, hafwa arbetat sig up ifrån den ringaste grad, till höga fall och ämbeten wid Amiralitetet och örlogsflottan och följaktligen ernått adligt stånd och värde.

Den förnäma högadeln som residerade i Stockholm flyttade inte gärna till Karlskrona som från frihetstiden och framåt blev centrum för den nya marina adeln - den yrkeskunniga lågadeln som var på resa uppåt. Deras familjer gifte sig ofta med varandra och kom att utgöra en alltmer avgränsad sjömannaelit.

2. KRONPRINSENS LEKSAKSSKEPP

Den 20 december 1689 sitter den sjuårige kronprinsen Carl (XII) i sitt rum på slottet Tre kronor och skriver ett brev.

I brevet, som är ställt till generalamiralen greve Hans Wachtmeister, tackar han för det leksaksskepp som han har fått i gåva.

2. Kronprins Carls brev till generalamiralen greve Hans Wachtmeister är från 1689. Privat ägo.

Wälborne Grefwe Kongl. Råd och H Ammiral General.

Jagh tackar H. Gen:l Amm:ln för sitt Skepp, och om Jagh kan göra honom något till willies igen, så skal Jagh gierna giörat, och Jagh will försäkra H. Gen:l Ammir:ln, at Jagh skal intet glömma bort then godheet, som migh här medh bewister är.

H. Gen:l Amm:lns
wäl willige
Carolus.

Stoch. d. 20 Dec. 1689

Hur kan vi då veta att det verkligen är skrivet av kronprinsen vid så unga år? Jo, hans guvernör, greve Erik Lindschöld, hade skickat med ett äkthetsintyg där han försäkrade Wachtmeister att allt som står i brevet är prinsens ord, och att hans lärare inte har lagt till eller tagit bort något:

hvilket marquerar icke allenast Printzens förstånd utan och hans particuliere godhet mot bror.

Foto: Dick Norberg

4. ADELIG ÖFNING. Det är mycket en adelsman bör kunna! Åke Rålamb, son till kosmopoliten och riksrådet Claes Rålamb, hade visionen om encyklopedin Adelig öfning, där allt en adlig yngling behövde veta skulle finnas tillgängligt. Inte minst grundläggande kännedom i skeppsbyggnadens konst. Antikvariat Mats Rehnström.

Generalamiralen Hans Wachtmeister grundade Karlskrona stad och hamn på befällning av Karl XI.

3. ANKARCRONAS MARITIMA ARV

Konteramiralen Sten Ankarcrona (1861–1936) gav i uppdrag åt marinmålaren Jacob Hägg (1839–1931), att utföra denna skildring av en händelse som utspelade sig år 1717, två år innan Theodor Christophers adlades med namnet Ankarcrona.

Kungen hade under den sistnämndes ledning evakuerats från Stralsund dit fienden närmade sig. Vi ser kungen längst bak i en roddslup på väg till örlogsbrigantinen *Snappapp*, vilken förde honom i säkerhet till Sverige.

Ankarcrona blev sedermera amiral och landshövding i Stockholm.

4. ADELIG ÖFNING se bild ovan

5. AMIRALENS STOL

Regalskeppet *Kronan*, riksamiralen Lorentz Creutz flaggskepp i den svenska flottan som skulle hålla den förenade dansk-nederländska flottan stängden, var närmast ett flytande palats.

De som befann sig i amiralens kajuta omgavs av vackra inredningar och ombads de att slå sig ned på en stol, kunde de luta sina ryggar mot sådant läder som här återfinns i bild.

Stolslädret, som är ett fynd från vraket av *Kronan*, pryds av amiral Creutz och hans hustru Elsa Duwalls vapensköldar och monogram. Det gick till botten med skeppet, som vid ett sjöslag den ödesdigra dagen den 1 juni 1676, kantrade och exploderade 6 kilometer utanför Ölands östra kust.

Lorentz Creutz och hans bror Ernst, var de sista som drottning Kristina upphöjde till friherrar, närmare bestämt dagen före hennes abdikation den 6 juni 1654.

Ett par decennier senare lämnade Creutz en framgångsrik civil karriär och bytte bana. Sent 1675 utnämndes han till amiral och amiralitetsråd. På våren 1676 utsågs Creutz till chef för Amiralitetskollegium och strax därefter till tillförordnad riksamiral med befäl för flottan mot Danmark, ett uppdrag som skulle ända hans liv i havet utanför Öland. Hans hustru hade redan avlidit i Stockholm året dessförinnan.

6. AMIRALSÄNKANS SORG

Sorgen skildrad i Brita Christina Appelboms (1675–1757) porträtt har i långa tider fängslat betraktare.

Författaren och litteraturhistorikern Oscar Levertin menade att Brita Christina, som hade blivit änka efter amiralen Anders Appelbom, förkroppsligar en hel generation:

Som denna i förtid åldrade kvinna står där i sin änke-dräkt med den vita snibbhuvan över de hårda dragens besvikenhet och de blågrå ögonen, som fått oktobers kalla och klara bitterhet, föreställer hon den typiska soldatänka, som Sverige var vid stora ofredens slut.

7. EN LYSANDE KARRIÄR

Fälttåget mot Norge var inte krönet på Johan Puke karriär. Hans sol hade stått i zenit 24 år tidigare, efter Viborgska utbrytningen, där Puke den 3 juli 1790 ombord på linjeskeppet *Dristigheten* skickligt ledde utbrytningen av tusentals svenskar genom en blockad av ryska fartyg.

Belöningarna lät inte vänta på sig: han avancerade i tjänsten, adlades med namnet af Puke, upphöjdes till friherrlig värdighet (tog då bort prefixet af) och behängdes med kungliga ordnar, för att sedermera bli generalamiral och statsråd. En lysande bana för den oäkta sonen till Johan Puke (d.ä.) som avrättats 1756, åtalad och dömd till döden för att ha medverkat vid Lovisa Ulrikas kupp försök i syfte att stärka kungamakten.

Många år senare, den 26 juli 1814, hade Karl XIII och kronprinsen Jean Baptiste Bernadotte inlett ett fälttåg mot Norge. Generalamiralen Johan Puke förde befälet över flottan, som framgångsrikt samarbetade med markstridskrafterna. När vapenvilan slöts och fredsförhandlingarna nått ett avgörande genom konventionen i Moss den 14 augusti 1814, var Sverige och Norge förenade i en personalunion med gemensam monark.

I Johan Pukes almanacka kan vi följa hans hastiga anteckningar om förloppet och få något av en inblick i vad som hände i hans liv, då vid det korta krigets slut. Den 11

Foto: Dick Norberg.

6. Amiralinnan Brita Christina Appelbom. Porträttet utfördes år 1723 i Stockholm av George Desmarées. Ridarhuset.

5. Nedan till höger: stolslädret från regalskeppet Kronan pryds av amiralens och hans hustrus vapensköldar. Kalmar läns museum.

7. Nedan till vänster: Johan Pukes almanacka är ett tidsdokument från fälttåget mot Norge. Privat ägo.

Foto: Dick Norberg.

Foto: Kalmar läns museum.

augusti blir Puke »Excel[lens]«, det vill säga han utnämndes till En av rikets herrar. I slutet av samma månad skriver han om sig själv och Carl Johan Adlercreutz:

d: .31. blef jag och Adlercreutz nämnda till Grefvar

Som greve drog sig den gamle sjöhjälten tillbaka. När han dog en vårdag 1816 var han ovetandes om att över 200 år av fred väntade Sverige.

8. SPARRES PROFILBILDER se bild nedan

9. DEN KROSSADE SKÖLDEN

Den krossade skölden tillhör amiralen och sjöministern Carl August Gyllengranat (1787–1864) och är ett minne från dennes begravning.

När en framstående adlig ätt slocknade, från stormaktstiden och framåt, manifesterades ättens storhet genom en påkostad och välregisserad begravningsceremoni som ibland kulminerade med krossandet av ättens vapensköld. Det rör sig inte om vapenskölden i Riddarhussalen, utan en enkel träsköld som tillverkats för att bäras in vid begravningsceremonin i kyrkan och rituellt krossas där. Bitarna lades med

den döde i gravvalvet, att skatta åt förgängligheten.

Carl August Gyllengranat var författare, föreläsare och debattör och har kallats »en av flottans kunnigaste och skickligaste chefer«. Han är begravd i Göholms gravkapell, där även Johan Puke vilar. Den krossade skölden, vars bitar vanligtvis förvaras i en flätad korg, har för utställningen uppmonterats på galler.

10. SILLÉNS ÅNGARE

Herman af Sillén (1857–1908) är en av Sveriges främsta marinmålare genom tiderna. Han tillhör den adliga ätten af Sillén, nr 2001. Vid 13 års ålder inträdde han vid Sjökrigsskolan och blev drygt 30 år senare kommendörkapten av 1. graden. Under sin tid som sekond på kungaskeppet *Drott* lärde han känna kung Oscar II. Denne uppskattade mycket Silléns måleri. Ryktet om honom spred sig till andra kungahus och bland andra köpte Wilhelm II i Tyskland hans verk.

11. PALANDERS KORSPLANTERING

Louis Palander, planterande coldinukorset på Preobraschenieön. Foto efter målning av Lotten von Gegerfelt och C. G. Adelsköld, i Göta Coldinuordens hus.

Foto: Cecilia Nordstrand, Sjöhistoriska museet.

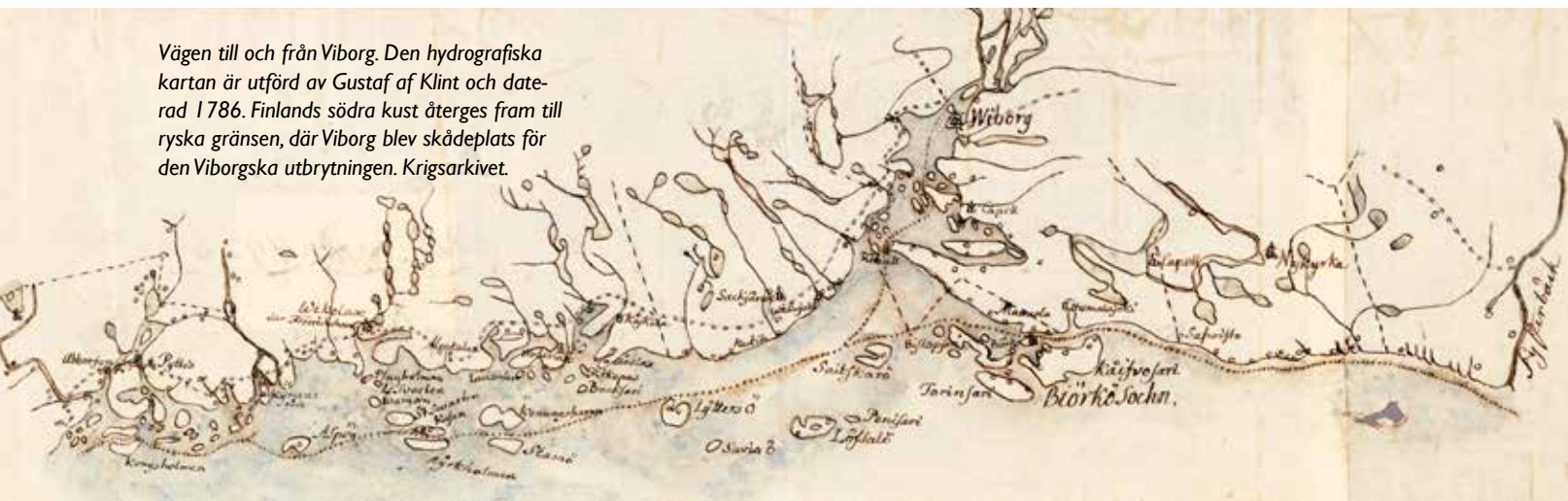
Foto: Dick Norberg.

8. SPARRES PROFILBILDER. Överamiralen Carl August Ehrensverd (1745–1800) framförde en personlig önskan om att galjonsfiguren och akterskeppsornamentet till fregatten *Eurydice* skulle bära hans blivande hustrus, grevinnan Sophie Sparre, ansiktsdrag. Amiralitetsbildhuggaren Johan Törnström förfärdigade dessa år 1785 i tidens antikiserande stil. Sjöhistoriska museet.

Den lyriska teckningen av Ehrensverd föreställer makan Sophie Sparre. I likhet med akterskeppsornamentet framträder kontrasten mellan det fint tecknade ansiktet och de friskt utförda dräktdetaljerna. Privat ägo.

Vägen till och från Viborg. Den hydrografiska kartan är utförd av Gustaf af Klint och daterad 1786. Finlands södra kust återges fram till ryska gränsen, där Viborg blev skådeplats för den Viborgska utbrytningen. Krigsarkivet.

Ångfartyget Vega som syns i fonden blev världsberömt vid upptäckten av Nordostpassagen 1878–1879. Dess chef, Louis Palander, blev vid hemkomsten belönad med ett adelskap och tog namnet Palander af Vega.

Coldinuorden beskriver sig som en gammal sjöfararorden som i Henrik Sjöfararens efterföljd planterar kors; vid sjöexpeditioner lät portugiserna sätta upp kors som sjö- och landmärken, dels för att visa för andra sjöfarare att platsen var utforskad eller användas som karteringsreferens för sjökort. Planteringen hade en religiös betydelse och vid expeditionerna medföljde alltid en präst.

Orden har alltsedan 1765 utfört korsplanteringar i Sverige. De första korsen var gjorda av trä,

men kom från slutet av 1700-talet att utföras i metall. Över fyrtio kors finns idag kvar i fysisk form, huvuddelen nära Stockholm men också i Göteborgs, Karlskronas och Helsingfors skärgårdar och även mer avlägsna platser.

Det är inget krav att vara adlig för att tillträda orden, men dessa högsta styresmän har alla varit adliga och tillhört ätter som Björnberg, Leijonhufvud, Leijonmarck och Bonde. ■

9. Nedan till vänster: bitar av amiralen och sjöministern Carl August Gyllengranats krossade vapensköld. Privat ägo.

10. Nedan till höger: målning av Herman af Sillén, en av Sveriges främsta marinmålare. Privat ägo.

11. Till höger: Louis Palander planterar ett Coldinukors. Coldinuorden.

Foto: Dick Norberg.

Foto: Sjökartverket. Bildid. K0035416_00001.

Foto: Dick Norberg.

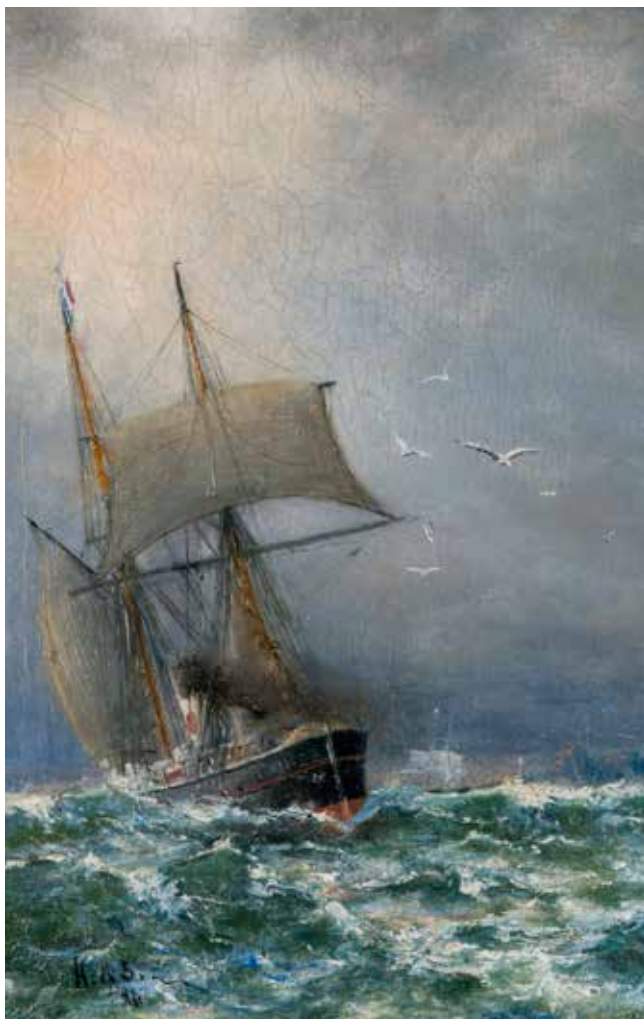

Foto: Dick Norberg.

Karlskrona

Örlogsstad under 1700-talet

KARLSKRONA GRUNDADES 1680 för att vara en bas för flottan, en örlogsstad. Flottan finns kvar i staden än i dag och Karlskrona har placerats på UNESCO:s världsarvslista som ett ovanligt välbevarat exempel på en örlogsstad. Men varför grundades Karlskrona och vad är en örlogsstad? Hur utvecklades örlogsstaden under 1700-talet? Låt oss kasta lite ljus över dessa frågor med hjälp av två framstående personer: Hans Wachtmeister (1641–1714) som i egenskap av flottans högste chef och generalguvernör över bland annat Blekinge var ansvarig för Karlskronas uppbyggnad samt skeppsbyggaren Fredrik Henrik af Chapman (1721–1808) som var verksam i Karlskrona i slutet på 1700-talet.

SVERIGE HADE 1658 från Danmark erövrat bland annat Blekinge där Karlskrona grundades. En anledning till Karlskronas tillkomst var att de senaste krigen mot huvudfienden Danmark inte hade gått särskilt bra på havet. Den

Hans Wachtmeister (1641–1714). Kopia efter D. Klöcker Ehrenstrahl.

Foto: Erling Klintefors, Maritimuseum.

Text: Andreas Linderöth, fil.dr och forskningssamordnare på Marinmuseum i Karlskrona

svenska flottan hade lidit besvärande förluster. En orsak ansågs vara att flottan hade sin bas i Stockholm där issituationen gjorde att den kunde komma till havs och öva sina besättningar betydligt senare än den danska flottan med sin bas i Köpenhamn. Genom att förlägga en bas längre söderut hoppades man kunna råda bot på det här problemet. Under 1670-talet började flottan rekognoscera i de nyerövrade områdena för att hitta en bra plats för en ny flottbas. Efter att olika förslag diskuterats bestämde man sig till sist för ett område i Blekinges skärgård. Där fanns en naturlig hamn med ett fåtal inseglingsleder som relativt lätt kunde bevakas. För att kunna få tag på alla de förnödenheter som flottan krävde – inte minst ek, tjära, hampa och segelduk till fartygen – behövdes köpmän som hade kontakter på den internationella marknad som redan tidigare uppstått för dessa varor. De behövde finnas nära örlogsbasen. Därför krävdes det även en civil stad i anslutning till basen. En annan anledning till grundandet av en stad i området var att Karl XI ville skapa ett nytt administrativt center i denna relativt nya del av sitt rike. Han ville få bättre kontroll över det som hände i området. Man bör inte heller glömma bort att det var prestigefyllt att anlägga nya städer. Att bygga en stad speciellt för flottans ändamål var ovanligt men inte unikt för Sverige. Örlogsstäder finns och har funnits i många länder. Karlskrona var alltså en del i en europeisk trend och inspiration hämtades från andra städer, kanske främst från Rochefort i Frankrike.

I SAMBAND MED att Karlskrona byggdes beslutades att staden också skulle vara säte för flottans ledning. Amiralitetsskollegiet flyttades från Stockholm till Karlskrona och Hans Wachtmeister, med titlarna generalguvernör och amiralgeneral, fick uppdraget att leda uppbyggnaden av flottbasen och staden. Wachtmeister hade länge varit tveksam till om det var rätt att förlägga flottan till någon annan plats än Stockholms skärgård i krigstid. Men när kungen väl i slutet av 1679 började luta åt att flottan borde förläggas till Blekinge blev Wachtmeister en stark förespråkare för denna lösning.

På platsen där Karlskrona grundades fanns till en början

Varvsbild från Karlskrona, sannolikt från 1782. Teckning av C. Gosselman.

inte mycket mer än en bra naturlig hamn. Allt som flottan behövde måste alltså byggas upp från noll. Det var ingen enkel uppgift. Att bygga de stora örlogsskeppen ses inte sällan som den största tekniska prestation som de tidigmoderna samhällena åstadkom, faktiskt en av de största och mest sammansatta utmaningarna som staterna i Västeuropa stod inför under 1600- och 1700-talen. De stora örlogsfartygen var mycket komplicerade konstruktioner med många kanoner och stora besättningar. Det var därför en omfattande och sammansatt anläggning som skulle byggas upp i Karlskrona. Mycket kunde visserligen hämtas från örlogsvarvet i Stockholm som nu avvecklades, till och med förtöjningsringarna skruvades upp ur berget för att återanvändas, men det mesta behövde anläggas från grunden. Byggprocessen i Karlskrona gick dock snabbt. Redan under sommaren 1680 fanns mycket av utrustningen på plats för ett provisoriskt varv på Vämö och i december samma år kunde kölen till det första fartyget på det nya varvet kölsträckas. År 1684 flyttade verksamheten över till Trossö och Lindholmen där marinbasen och varvet ligger än i dag.

Örlogsvarvet i Karlskrona krävde inte bara omfattande materiella resurser utan även en stor arbetsstyrka. På kort tid blev varvet en av Sveriges största arbetsplatser.

På kort tid blev varvet en av Sveriges största arbetsplatser.

Befolkningen i Blekinge räckte inte till för att tillfredsställa behoven från denna jättelika militärbas och industrianläggning. Arbetskraft måste därför hämtas utifrån. Båtsmän kallades in från andra delar av det svenska riket inte bara för att bemanna fartygen utan även för att arbeta på varvet. Till en början hämtades ungefär 1 000 båtsmän från Finland. Men efter hand togs arbetskraften alltmer från södra Kalmar län och Blekinge. Över 2 300 båtsmän rekryterades.

WACHTMEISTER ÅTNJÖT UNDER 1680-talets inledning ett mycket stort

förtroende hos kungen och hade i stort sett fria händer att sköta flottans verksamhet och uppbyggnaden av den nya örlogsstaden. Men efter 1683 började Karl XI bli alltmer tveksam till det stora inflytande som Wachtmeister tillskansat sig. Flottan och uppbyggnaden av Karlskrona slukade oerhörda summor och det var svårt för utomstående att se vad pengarna användes till. Wachtmeister hade dock även fortsättningsvis i grunden Karl XI:s stöd för sina ansträngningar att utveckla Karlskrona – inte minst när det gällde att få folk att bosätta sig i den civila delen av staden.

De civila behövdes inte minst för att knyta Karlskrona till ett handelsnätverk så att flottan kunde få tillgång till alla de varor och förnödenheter som krävdes. Tanken var att köpmän och andra borgare från det närliggande Ronneby, som förlorat

sina stadsprivilegier i samband med att Karlskrona grundades, skulle flytta till Karlskrona. Ronneby var sedan den danska tiden centrum för handeln i Blekinge och en del av ett stort handelsnätverk i Östersjön. Staden hade utvecklade kontakter bland annat med Amsterdam. Karlskrona verkade dock inte särskilt lockande för borgerskapet i Ronneby. Den nya staden anlades mer eller mindre direkt på klipporna på en ö där det rådde brist på det mesta, inte minst dricksvatten. Där fanns inte heller mycket av de bekvämligheter som borgarna i Ronneby var vana vid. Trots löften om att behålla privilegier från den gamla staden, skattelättnader och bidrag till att bygga nya hus i Karlskrona fortsatte många att tveka inför en flytt. Men efter den relativt tröga starten började också den civila delen av Karlskrona att utvecklas snabbt. Praktiskt taget hela stadsområdet blev bebyggt under de första årtiondena och Karlskrona växte till rikets tredje största stad efter Riga och Stockholm. Redan på 1690-talet hade staden omkring 3 000 invånare och på 1770-talet över 10 000.

Den militära ambitionen var alltid framträdande i uppbyggnaden av staden. Samtidigt var anläggandet av Karlskrona en viktig manifestation för Karl XI. Det innebar en möjlighet att visa upp det bästa Sverige kunde åstadkomma på olika områden. Under Wachtmeisters tid som ansvarig för uppbyggnaden av Karlskrona byggdes många offentliga byggnader i staden, däribland bland annat Amiralitetskyrkan och Trefaldighetskyrkan. Wachtmeister lät även bygga sig själv ett ståtligt hus. Hans Wachtmeister är tveklöst en viktig person för framväxten av örlogsstaden Karlskrona. Anläggandet av den nya örlogsstaden Karlskrona var en stor och komplicerad uppgift som Wachtmeister som organisatör lyckades få fart på. Resultatet av hans ansträngningar syns än i dag i staden, som exempelvis de kyrkor han lät bygga och hans privatbostad, Grevagården, som numera inrymmer Blekinge museum. Centrala Karlskronas gatunät är än i dag detsamma som då.

VÅR NÄSTA HUVUDPERSON, Fredrik Henrik af Chapman, har också haft stor betydelse för flottan och för Karlskrona som örlogsstad. Precis som Wachtmeister var nära lierad med Karl XI så var Chapmans karriär nära knuten till Gustav III. Han var Gustav III:s man och användes av honom för att få kontroll över utvecklingen vid örlogsbasen och örlogsvarvet i Karlskrona. Gustav III hade

bestämt sig för att starta krig och att flottan skulle spela en ledande roll i dessa krigsplaner. Han ville därför förstärka flottan med många nya fartyg. Uppdraget att konstruera de nya fartygen fick Fredrik Henrik af Chapman ansvaret för. Förutsättningarna i Karlskrona när Chapman kom dit i

slutet på 1700-talet var på många sätt annorlunda

än när Hans Wachtmeister kom till platsen i slutet på 1600-talet. Karlskrona var

en stad med ovanligt goda kontakter med Europa, en dynamisk

och föränderlig plats som

människor strömmade till

från när och fjärran. Nyheter

från kontinenten nådde

Karlskrona snabbare än de

nådde Stockholm och

staden var full av välinformerade

sjöofficerare som

kom med influenser utifrån.

En förutsättning för att

kunna befordras till officer i

flottan på den här tiden var

nämligen att ha erfarenhet från

tjänstgöring i utländska flottor,

vanligen den franska eller engelska.

Chapman var på många sätt en

person som torde ha funnit sig väl

tillrätta i örlogsstaden. Han hade

tillbringat många år utomlands i

Frankrike och England och lärt sig skeppsbyggeri såväl praktiskt som teoretiskt och hade nära kontakter med utlandet. Chapman var inte en person som var känd för sitt sociala umgänge i örlogsstaden. Han levde för sitt arbete och utnyttjade i stort sett all sin vakna tid till arbete och olika frågor förknippade med fartygskonstruktion.

Chapman lyckades effektivisera fartygsproduktionen vid varvet. Han organiserade om verksamheten och lät anlägga många byggnader som än i dag står kvar i örlogshamnen och används av marinen. Mest känd har han blivit för den snabba produktionstakten av örlogsfartyg till flottan. Under fem år byggdes tio fregatter och tio linjeskepp som kom till insats i Gustav III:s ryska krig 1788–1790. Chapman verkade i svenska flottans tjänst ända fram till sin död 1808 vid 87 års ålder. Han hade ett omfattande inflytande över flottans skeppsbyggande även lång tid efter sin död. Eftersom flottan förnyades långsamt under första hälften av 1800-talet var det i princip Chapmans konstruktioner från slutet av 1700-talet som utgjorde stommen i fartygsbeståndet. Att Chapman hade ett avgörande inflytande över den svenska flottans fartyg under en sjuttioårsperiod är med andra ord svårt att ifrågasätta. En annan del av hans eftermäle, som en internationellt betydelsefull vetenskapsman och mycket framstående teoretiker inom skeppsbyggnad, kan det

Miniatur av en åldrad Fredrik Henrik af Chapman. Den visas i Riddarhusets pågående utställning Det maritima arvet. Foto: Sjöhistoriska museet.

dock finnas anledning att granska närmare. Chapman hade under hela sin karriär ambitionen att göra skeppsbyggandet vetenskapligt. Han ville att fartygens egenskaper genom teoretiska beräkningar skulle gå att bestämma redan på ritbordet. Denna högt satta ambition har man i eftervärlden också ofta velat tillskriva honom att ha uppnått. I stort sett alla svenskar som har skrivit om Chapman har dragit slutsatsen att han lyckades förverkliga sina ambitioner. Jan Linders bok *Skeppens geni – F H af Chapman och hans värld* från 2007 är representativ för den svenska bilden av Chapmans verksamhet. Linder hävdar att Chapman »blev skeppens geni som utarbetade och publicerade på förnuft och vetenskap baserade teorier, som skulle göra rent hus inom ett område som före honom kännetecknats av konservatism, dogmatism och maktfullkomlighet«.

Men nyare internationell forskning motsäger denna bild. Det skedde inte, varken i Sverige eller övriga Europa, någon tydlig övergång till ett mer vetenskapligt skeppsbyggande under slutet av 1700-talet. Skeppsbyggandet förändrades inte särskilt mycket jämfört med tidigare. Chapmans insatser var tveklöst av stor betydelse för den svenska flottan och för örlogsvarvet i Karlskrona. Han var betydelsefull som spridare av kunskap om fartygsbyggande genom de böcker han gav ut. De fick stor spridning och användes i många länders utbildningar av skeppsbyggare.

Men han lyckades inte förändra skeppsbyggandet till att bli baserat på teoretiska beräkningar. Inte heller han kunde förutsäga ett fartygs egenskaper redan på ritbordet.

UNDER DE DRYGT första hundra åren av sin existens blomstrade örlogsstaden Karlskrona. Man skulle möjligen kunna tro att betydelsen av statusen som örlogsstad för Karlskrona minskat under de senaste två århundraden som Sverige har fått leva i fred. Men så verkar inte vara fallet när man är i staden eller studerar nyhetsrapporteringen i lokalpressen. Flottan har spelat en fundamental roll för stadens utveckling i 340 år. Det gör den svår att tänka bort som en del av även ett framtida Karlskrona. ■

Källor:

- Karl Bergman: *Pest, produktion och politisk kultur: studier i statsbildning och örlogsstadens tidigmoderna historia*, Göteborg, 2012
Karlskronavarvets historia, del 1 1680–1866, Karlskrona, 1993
 Urve Lepasoon: *Örlogsvarvet: ett världsarv i Karlskrona*, Hedemora, 2005
 Andreas Linderoth (red): *Örlogsstäder – innovationer, varv och vrak*. Karlskrona, 2018
 Andreas Linderoth: *Bilden av F H af Chapman i Sverige och internationellt* (artikel under utgivning 2020)

Utanför Karlskrona ligger Skärfva herrgård som af Chapman lät uppföra 1785–1786. Akvarell av Fritz von Dardel, 1869.

Foto: Hans Koegel, Nordiska museet.

Stockholms blodbad

Avrättningen som skapade Sverige

Text: David Lindén, historiker, forskare och författare, bland annat till boken Stockholms blodbad (Langenskiölds 2020)

GRUNDEN FÖR DE händelser som banade vägen för massavrättningen på Stortorget i den svenska huvudstaden år 1520, den avrättning som i efterföljande historieber beskrivningar skulle komma att benämnas Stockholms blodbad, lades över hundra år tidigare.

I Kalmar slöts 1397 ett fördrag mellan Sverige, Danmark och Norge i syfte att bilda ett gemensamt rike. Kalmarunionen var inte en modern union utan snarare en personalunion där monarken eller »ett krönt huvud« för att citera ursprungsdokumentet var den som höll ihop unionen.

Inom den svenska aristokratin, under ledning av adelsmannen Karl Knutsson av ätten Bonde, växte det tidigt fram en opposition mot den danska dominansen. När Karl Knutsson dog 1470 övertogs ledarskapet för den unionsfientliga gruppen i Sverige av hans systerson Sten som tillhörde ätten Sture och som därmed inleder »Stureepoken« i svensk historia. Han efterträddes av frälsemannen Svante Nilsson som tillhörde ätten Natt och Dag men som ändå kom att påbörja vad som kallas för »den yngre Stureätten« – det var helt enkelt bra politisk marknadsföring att använda Sturenamnet.

Svante Nilsson har gått till historien som en fläbuse och modern forskning visar att han troligtvis led av syfilis. Han saknade mycket av sin företrädares fingrferdighet i spelet om makten och hans danskfödda hustru Mette Ivarsdotter Dyre drog sig inte heller för att i brev varna sin make »för hemliga förrädare och för stor dryck«. När han dog av slaganfall på Västerås slott 1511 verkar det svenska riksrådet ha tröttnat på Sturefalangen. De valde adelsmannen Erik Trolle till riksföreståndare men han hann endast inneha posten i några veckor innan han utmanövrades av Svante Nilssons son Sten Svantesson, Sten Sture d.y., som tack vare sin far ärvt kontrollen över de viktigaste svenska slotten.

Två år senare, 1515, ville den svenske ärkebiskopen Jakob Ulvsson pensionera sig och han såg gärna den utmanövrade Erik Trolles son Gustaf som sin efterträdare. Gustaf Trolle hade visserligen inte åldern inne men han såg snabbt till att resa till Rom för att få sin post bekräftad av

påven. Det var klokt för då kunde ingen världslig makt avsätta honom utan att riskera att bannlysas.

När Trolle kom tillbaka till Sverige vägrade han att möta riksföreståndaren Sten Sture och svära trohet till honom. Anledningen var borgen Stäket, dagens Almare Stäket, utanför Stockholm. Det tillhörde Uppsala ärkebiskopsdöme och var ett effektivt lås då det blockerade sjövägen till huvudstaden. Riksföreståndaren ville dra in länet till kronan men Trolle vägrade »så länge hjärtat satt helt i hans buk«.

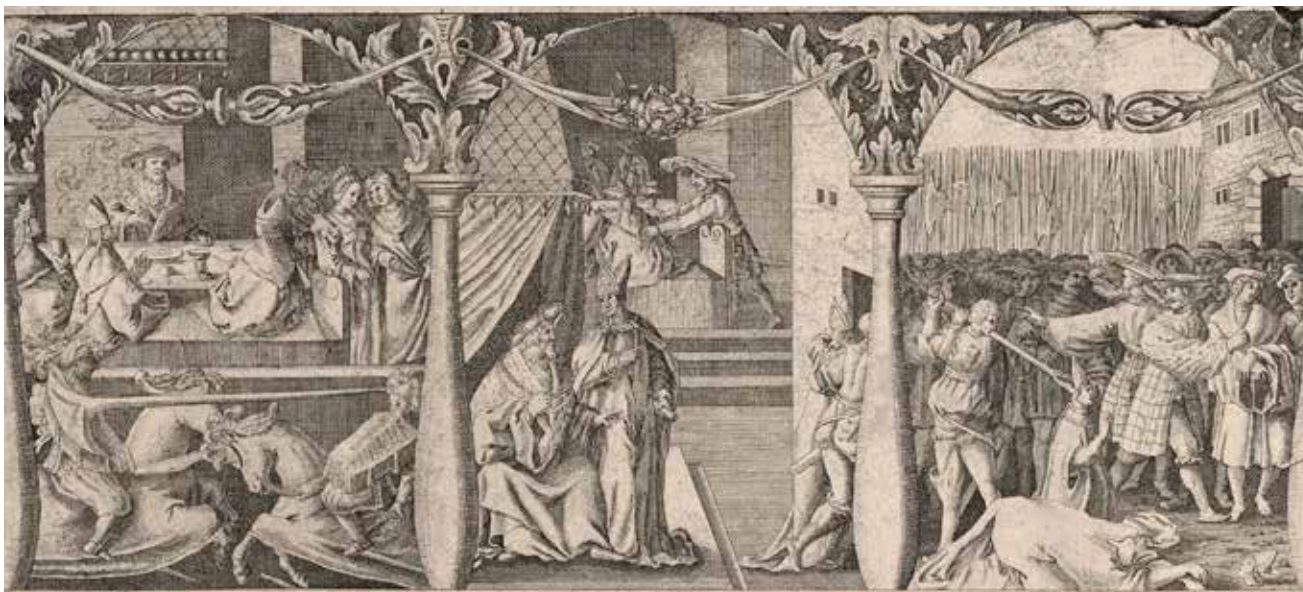
Sten Sture inledde en belägring av slottet, men det gick trögt eftersom Trolle fick hjälp med både pengar och vapen av ett stort antal lojala präster. Till råga på allt skickade Kristian II en invasionsarmé som emellertid besegrades i slaget vid Vädla utanför Stockholm.

Till slut såg sig Trolle ändå nödgad att förhandla, med förhoppningen om att hans titel skulle respekteras av Sten Sture d.y. Men riksföreståndaren lät sammankalla ett allmänt möte på rådstugan i Stockholm som låg vid nuvarande Börshuset i Gamla stan. Där fattades ett ödesdigert beslut: Gustaf Trolle

skulle avsättas som ärkebiskop och borgen Stäket rivs. Beslutet verkställdes när Trolle slutligen kapitulerade.

Ännu en dansk invasionsarmé besegrades 1518 i slaget vid Brännkyrka. Där ska det svenska riksbanneret ha burits av en ung adelsman vid namn Gustav Eriksson av Vasaätten. Efteråt gick Kristian II med på att förhandla och för att garantera ömsesidig säkerhet bestämdes att gisslan skulle utväxlas. Riksföreståndaren Sten Sture skickade sex svenska adelsmän där Gustav Eriksson (Vasa) och den tidigare Linköpingsbiskopen Hemming Gadh var bland de mest namnkunniga. Men när Kristian II hade den svenska eliten på sitt skepp seglade han hem till Danmark, han skulle inte återkomma förrän på vårvintern 1520 och då med en ny invasionsarmé.

På festens tredje dag begynte ett annat gästbud.

Scener ur Blodbadstavlan beställd av Gustav Vasa i propagandasyfte: den förrädiska kungabanketten, Kristian II och ärkebiskopen planerar dådet och blodbadet på Stortorget.

IBLAND ÄNDRAR ETT enda skott spelplanen för ett helt krig och det var exakt vad som hände den 19 januari 1520 på sjön Åsunden utanför dagens Ulricehamn. En skildring av ett ögonvittne i den danska armén skildrar vad som hände:

I synnerhet fick herr Sten Svantesson där ett sår, blev alltså skjuten med en halvslanga genom höger ben en handsbredd nedanför knäet, och lät sig läggas på en släde och lät sig föras till Stockholm och blev död mellan Strängnäs och Stockholm.

Sten Sture hade fått sitt högra ben krossat av en kanonkula och i och med hans död såg flera adelsmän och biskopar det lägligt att byta sida. Men motståndet mot unionen var långt ifrån uträknat. Försvaret av Kalmar slott leddes av Anna Bielke som var änka efter hövitsmannen Johan Månsson (Natt och Dag) och Sten Stures änka Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna) hade kontrollen över Stockholm – hon skickade ut flera brev om att inte ge upp motståndet och hon kritiserade starkt de som bytt sida. Till dessa hörde den gamle Hemming Gadh som nu fungerade som Kristians II:s folktalare och det var han som blev chefsförhandlare när den danska armén anlände till Stockholm. Gadh visste att de belägrades vilja kunde ändras så länge som kungen var beredd att utlova amnesti eller som han själv skrev:

Man om Stäket, Arnö och biskoparnas fängelse de ropa de allra mest om.

Det gällde att förlåta attacken mot Gustaf Trolle och även plundringen av dagens Biskops-Arnö som var den borg där Jakob Ulvsson hade pensionerat sig. När kungen lovade att göra det samtidigt som Kristina Nilsdotter (Gyllenstierna) och alla hennes anhängare lovades kompensation i form av både pengar och landområden tyckte hon att det var dags att ge upp.

Nu återstod endast den officiella kröningen som hölls söndagen den 4 november i Storkyrkan i Stockholm. Det var brukligt att i samband med detta dubba ädlingar till riddare och det var säkert några som hade väntat sig det. Men inga svenskar fick riddarslaget utan det förärandes endast danskar, den officiella motivering var att »den äran icke den gången kunde ske någon svensk man, emedan riket var med svärd övervunnet«. På festens tredje dag »begannte ett annat gästabad« för att återigen citera ögonvittnet Olaus Petri. Nu var det en förbannad Gustaf Trolle som steg fram och krävde kompensation för rivningen av Stäket och för all den skada som han ansåg sig vara utsatt för. Förutom Kristina Gyllenstierna anklagades ett stort antal svenska adelsmän – nu gällde det kätteri och det fanns inget annat straff än döden. För att försvara sig lät hon då ta fram dokumentet där det hade beslutats om Stäkets rivning för att visa att alla stod enade bakom domen som kungen dessutom hade lovat amnesti för. Men dokumentet visade också svart på vitt att alla hade begått brottet.

NU SAMMANTRÄDDE EN domstol på Stockholms slott som bland annat bestod av ärkebiskop Trolle, den danske biskopen Jens Andersen Beldenack, biskop Otto Svinhufvud och biskop Hans Brask av Linköping som räddat sig genom att han hade lämnat in en formell protest mot beslutet om att avsätta Trolle. Domstolen dömde alla de anklagade till döden och avrättningarna verkställdes mellan den 7 och 8 november 1520. Totalt halshöggs 83 adelsmän – allt enligt bödeln Jürgen Homuths detaljerade räkenskaper då han fick betalt per huvud. Men betydligt fler av de avrättades tjänare och helt vanliga borgare hängdes i många av de galgar som hade ställts upp på Stortorget.

År 2018 upptäcktes en dittills okänd skildring av blodbadet och denna sätter ett särskilt ljus på fredagen den 8 december:

I Herrens år 1520 intog kung Kristian den andre Stockholm vid den heliga Jungfruns födelse [...]. Samma år på Fyra krönta helgons dag, som var den 8 november, lät han halshugga (efter att ha blivit krönt föregående söndag) två biskopar, Vincent av Skara och Matthias av Strängnäs, riddare och frälsemän, borgmästare, rådmän och borgare – över 120 personer – och jag, Olaus Magnus, kanik från Linköping, beskådade allt detta med fasa. Vidare lät han följande dag (efter löfte om fri lejd för att det säkrare skulle gå ut ur fängelset) hänga, stegla och halshugga ytterligare personer. Kropparna av de halshuggna låg kvar obegravda i tre dagar ända tills de fördes utanför Stockholm för att begravas.

Här pekas Kristian II ut som huvudgärningsman och det är inte att undra på att munkarna i cistercienserklostret i Nydala utanför Jönköping ger honom smeknamnet »tyrann« efter att han lät dränka flera och deras abbot Arvid när han stannade där under sin hemresa till Danmark på våren 1520. Epitetet plockades snabbt upp av adelsmannen Gustav Eriksson Vasa som flytt ifrån fångenskapen i Danmark och varit klok nog att undvika kröningsfesten i Stockholm trots att han var inbjuden och blivit lovad amnesti. Historien känner honom som Gustav Vasa och han kom att bryta loss Sverige ur Kalmarunionen och lägga grunden för en självbild som fortfarande lever. Vi gillar att vara rivaler mot danskarna i fotboll och påpeka att de inte riktigt talar som folk men vi slipper risken att förlora huvudet när vi reser över och rivaliteten är mer kärleksfull än blodtörstande. Allt var helt enkelt inte bättre förr. ■

Kristina Gyllenstierna

Kvinnan som ledde Stockholms försvar

Text: Marie-Louise Flemberg, konsthistoriker och författare, bland annat till boken Kristina Gyllenstierna: kvinnan som stod upp mot Kristian Tyrann (nyutgåva, Santérus Förlag 2020)

KRISTINA NILSDOTTER (GYLLENSTIERNA) (1493–1559) var den unga kvinna som försvarade Stockholm mot den danske kung Kristian II. Berättelsen om hennes liv ger oss en inblick i ett händelserikt skede av Sveriges historia. Den börjar i Kalmarunionens slutskede med den unge riksföreståndaren Sten Stures död i januari 1520, belägringen av Stockholm och blodbadet. Förutom ett antal brev från tiden närmast efter Sten Stures död och några anteckningar i hennes bevarade bönbok har vi inte något skrivet från henne själv om hur hon såg på det som hände. Men vi ser hennes agerande och får försöka göra oss en bild av henne utifrån det.

Hennes far, riksrådet Nils Eriksson (Gyllenstierna), och modern Sigrid Eskildsdotter (Banér) var typiska för adeln under Kalmarunionens tid. I dem möttes en dansk och en svensk adelssläkt. Som 17-åring gifte sig Kristina med Sten Svantesson, son till riksföreståndaren Svante Nilsson (Natt och Dag). När Svante kort därefter plötsligt dog inleddes en kamp om makten i riket. På några månader lyckas den 18-årige Sten Svantesson bli vald till riksföreståndare. För

När beskedet om Sten Stures död når henne väljer hon att ta strid.

att markera efterföljden till de två föregående Sturarna antar han namnet Sture. Han inleder en kamp för att konsolidera makten och hantera hoten från Kristian II, Erik Trolle och hans son, den nyutnämnde ärkebiskopen Gustaf Trolle, som båda är unionsvänliga och står på Kristians sida. Nu följer avsättningen av Gustaf Trolle på ett riksmöte, rivan av biskopssätet Stäket och strider med danskar på svensk mark. På grund av konflikten med Trolle lägger påven, på Kristians önskan, ett bann över Sverige. Ännu har inte Kristina tagit någon aktiv del. Under några år föder hon fem barn och bär på ett sjätte när katastrofen på Åsundens is inträffar. Sten Sture, i taten för sina män, skadas svårt av en kanonkula och först efter hans död på Mälarens is träder hon fram.

När beskedet om Sten Stures död når henne på Stockholms slott väljer hon att ta strid. Hon hade kunnat ta barnen och stillsamt återvända till modern på Venngarns slott utanför Sigtuna där hon växte upp. Men i det vakuum som nu uppstod och där ingen framträdde som ledare för nationen fattar hon ett beslut. Sveriges gränser och

självständighet ska försvaras. Striderna fortsätter och det är ingen tid att spilla på väntan.

Vilka var då hennes motiv för att ta på sig den ledande rollen? Var det plikt känsla mot den bortgångne Sten Sture, en önskan att behålla makten tills sönerna växte upp eller helt enkelt en egen önskan att försvara Sveriges självständighet? Kanske allt detta tillsammans. Därtill kom en stark vilja parad med en stor portion självförtroende.

Hon sätter genast igång att uppåbåda de krafter som behövs. Främst någon som tar den militära ledningen, därför skriver hon flera brev till en av Stures anhängare, Ture Jönsson (Tre Rosor), och ber honom ta befälet. Efter lite vacklande avböjer han. Hon skriver sedan till »folket i Dalarna« liksom till Småland och Sörmland för att söka allmogens stöd. Det får hon också men det blir tydligt att stödet sviktar från andra som hon väntat sig mer av. De svenska allmogehärarna hade svårt att hävda sig mot danskarnas legotrupper. Många riksråd tror inte längre på seger, andra har i valet mellan en dansk, relativt frånvarande kung och en svensk riksföreståndare valt det första alternativet. Efter det förlorade slaget i Uppsala samlades riksrådet och beslöt att ge upp.

MEN KRISTINA GAV inte upp. Hon skickar kanslern Peder Jacobsson till rådet i Danzig för att be om hjälp och med honom sin sjuårige son Nils. Hon skriver till rådet att hon tagit över förmyndarskapet, inte bara för sina barn utan också för det svenska riket. Danskarna belägrar nu Stockholm och med en skara trogna män försvarar hon staden under ett antal månader. Man kunde klara en längre tid, kanske till och med vintern, men inte utan svårigheter och förluster av liv. Svält och isolering skulle försvaga dem. Danskarna skulle troligen återvända hem för att inte frysa fast med båtarna, men komma igen till våren. Kristina ansåg att läget var hopplöst och att en uppgörelse med danskarna förestod och hon fann det bäst att förhandla före vintern. Förhandlingarna om kapitulation genomfördes medan Kristians trupper låg för ankar vid Djurgården. Hon såg till att få amnesti för sig själv

och alla Stureanhängare gällande avsättningen av Trolle och rivningen av Stäket. Ett datum sattes för överlämnandet av stadens nycklar. I november kröntes Kristian i Storkyrkan och en tre dagar lång fest vidtog. Därmed skulle striderna vara över och bannet över landet hävas.

Men Kristian svek sitt ord. En andlig domstol upprättades och Gustaf Trolle anklagade de Sturetrogna, även Kristina, för kätteri. Hon tar då fram det dokument som visar att ett enigt riksråd avsatte Trolle år 1517. Men förgäves – domstolen fann att kätteri förelåg. Och för det fanns bara ett straff: döden.

De följande dagarna avrättades drygt 80 män på Stortorget, varav de flesta hörde till de Sturetrognas krets. Deras änkor och barn fördes till Danmark, även Kristina, hennes barn och modern. Först efter nästan tre års svår fångenskap släpptes de som överlevt och återvände till Sverige. Kristina kom tillbaka till ett förändrat land. Hennes kusin Gustav Eriksson (Vasa) satt på tronen men i ett land som plågades av uppror och oro. Den misstänksamme Gustav upplevde Sturarna som ett hot och till detta kom Kristinas samröre med den danske amiralen Sören Norrby, som aspirerade på riksföreståndarskapet. Hennes son Nils avrättades i Rostock som den så kallade Daljunkern för uppror i Dalarna efter påtryckningar av Gustav. Sonen Svante däremot var lojal mot kungen och gjorde karriär. Han dödades ändå av Erik XIV, men det är en annan historia. ■

Den 3 november kl. 18.00 håller författarna Marie-Louise Flemberg och David Lindén föredrag på Riddarhuset med anledning av Stockholms blodbad 500 år.

Kristina Gyllenstierna som Stockholms försvarare. Skulpturen av Theodor Lundberg restes 1912 på yttre borggården, Stockholms slott.

Det sista vilorummet

Ätten Brahes gravkor restaurerat

Text: Thorsten Sandberg, frilansskribent

ÅRET VAR 1930 och dagen den 29 maj. Ett minnesvärt datum i den svenska adelns historia. Denna dag avled den 81-årige godsägaren, officeren och hovmannen Magnus Brahe samt slöt sin ätt, den äldsta grevliga med nummer 1 på Riddarhuset.

Ärkebiskop Nathan Söderblom ledde jordfästningen en vecka senare i Östra Ryds kyrka, några stenkast från Rydboholms slott som ägts av släkten Brahe i fyra sekler.

Rydboholm hade tidigare tillhört Vasaätten, men övergick på 1520-talet i Brahes händer via kungens syster Margareta Eriksdotter (Vasa) som varit gift med Joakim Brahe. Deras son var Per Brahe den äldre, den förste greve Brahe.

Östra Ryds kyrka var fylld av begravningsgäster. Kung

Magnus Brahe (1849–1930). På denna målning av Jonas Åkesson bär han Serafimerordens kraschan och det himmelsblå ordensbandet.

Foto: Magnus Brahe, avporträtterad på Krageholm 1928. Skoklosters slott, Göran Schmidt, LSH-30572

Gustaf V, hela den manliga delen av kungafamiljen, Magnus Brahes nära släktingar familjerna von Essen, Nordenfalk och von Rosen, regeringsföreträdare med statsminister Arvid Lindman i spetsen, militärer och anställda på Rydboholms gods.

Efter jordfästningsceremonin steg riksheraldikern Adam Lewenhaupt fram till kistan där ätten Brahes vapensköld anbringats. Vänd till den avlidne sade han att »de svarta vingarna som du alltid buro så högt sänkas nu för alltid«. Sedan följde riksheraldikern den tradition som etablerats under stormaktstiden när en adelsätt utslocknat: han krossade vapenskölden.

Kistan bars därefter nerför trappan till ätten Brahes gravkor som Nathan Söderblom läste. Ingen skulle någonsin mer gravläggas här. Magnus Brahe hade lagts till vila bland sina förfäder, och enligt hans vilja sänkte ärkebiskopen nyckeln till gravkoret i Kyrkvikens vatten utanför Rydboholms slott.

Magnus Brahes syster Ebba Aurora var gift med riksmarskalken friherre Fredrik von Essen. Deras son Fritz Wilhelm von Essen ärvde Rydboholm 1930, och följdes som ägare av sonen Eric von Essen. Han var far till Elisabeth Douglas, som för trettiosex år sedan flyttade in på Rydboholm med sin familj.

ELISABETH DOUGLAS HAR ett livslångt engagemang för ätten Brahe. Detta uttrycks i det ständiga arbetet med att hålla stamhuset, 1500-talsslottet Rydboholm med omgivningarna i gott skick. Det var på Elisabeth Douglas initiativ den moderna barockträdgården vid slottet tillkom. Anläggningen minner om den trädgård som Nils Brahe skapade i slutet av 1600-talet.

I slottets »familjerum« hänger porträtt av Brahesläktingar sedan 1500-talet. En daglig påminnelse för henne och maken Gustaf Douglas att vårda byggnadens historia och de rika Braheminnena - men också förvalta för kommande generationer.

Rydboholm och Östra Ryds kyrka är centrala byggnader i ätten Brahes historia. Två poler som binds samman av en kilometerlång spikrak allé. Den som förvaltar Rydboholm är

i högsta grad också bunden till Östra Ryds kyrka, där generation efter generation Brahe fått sitt sista vilorum i gravkoret.

Frånsett den besiktning av grundmurarna till gravkoret som församlingens dåvarande kyrkoherde Christina Odenberg lät genomföra 1990, hade ingen besökt detta rum sedan gravläggningen av Magnus Brahe 1930. Men nio decennier senare var det dags.

I januari 2018 bestämde sig Elisabeth Douglas för att »nu är det på tiden att gå ner där, undersöka vad som finns och se om något behöver åtgärdas«.

– Vi var tvungna att bryta upp trägolvet framför altaret för att nå trappan till gravkoret. När vi tagit oss ner, vilket inte var alldeles lätt, och öppnat den dörr som Nathan Söderblom låst mötte vi ett stort valv fullt med kistor. Vi upptäckte ganska snart att rummet var i behov av renovering. Som vi hade lovat församlingen åtgärdades detta innan påskhelgen. Kyrkan hölls stängd för förrättningar och besök under restaureringsperioden, säger Elisabeth Douglas.

För att komma åt valvets väggar, tak och golv var man tvungen att flytta på kistorna. Alla utom tre bars upp för den branta trappan från gravkoret och placerades i kyrkorummet. Kistorna som tillhör Per Brahe den yngre, gravkorets byggherre Nils Brahe och dennes hustru Margareta Juliana Wrangel var för tunga. Materialet i deras kistor är tenn, högst ovanligt för andra än kungliga personer. Men Brahe var väl så nära man kunde komma.

Gravkoret härbärgerar sammanlagt femtiotvå kistor. I alla utom en vilar medlemmar av ätten Brahe.

– Namnen på dem som gravlagts i koret framgår av en bevarad lista. På varje kista finns en namnplatta som vi kontrollerade mot listan. Vi lyckades tyda fyrtyotvå av namnen. Den enda icke-Brahe som gravlagts i koret var ingifte Fritz Piper. Han trädde in som förmyndare för Magnus Brahe och hans tre syskon, bland dem min farfars mor Ebba Aurora sedan deras far Nils Fredrik avlidit 1850. Fritz Piper övertog också ansvaret för godsdriften på Rydboholm, säger Elisabeth Douglas.

Gravkorets vägg mot öster domineras av epitafiet över byggherren Nils Brahe, utfört av bildhuggarna Peter Schultz och Hans Jerling.

Foto: Thorsten Sandberg

EN GRIPANDE PÅMINNELSE om alltings förgänglighet är de begravningskransar som ligger ovanpå flera av kistorna. Den torra, gråbruna återstoden av färgrika blommor som för längesedan plockats på somriga ängar i närheten av slottet och kyrkan.

– Intill gravkoret finns en äldre gravkrypta som vi blev nyfikna på. »Den gamla släktgraven« som nämns på Nils Brahes epitafium. Vilka är begravda här? Det vet vi inte med säkerhet. Men vi gissar på Per Brahe den äldre och hans son Abraham. De levde under 1500-talet och början av 1600-talet. Under restaureringsarbetet tittade vi som hastigast in i denna gravkrypta. Men vi kunde konstatera att utrymmet är alltför svårt att komma åt, säger Elisabeth Douglas.

Magnus Brahes vapensköld som riksheraldikern krossade vid jordfästningen 1930.

RESTAURERINGEN AV DET Braheska gravkoret våren 2018 är en kulturgärning signerad Elisabeth Douglas. Någon andra etapp har hon inte planerat. »Den gamla släktgraven« får fortsätta att vara utforskad. Gravkoret är återigen låst och brädorna till det trägolv framför altaret som döljer trappan är ordentligt fastspikade.

Gravkoret var det viktigaste komplementet i den genomgripande om- och tillbyggnad av Östra Ryds kyrka som Per Brahe den yngres brorson Nils Brahe genomförde åren 1690–1693. Utöver gravkoret i öster tillkom tornet i väster och de korsarmar som utökade kyrkorummets i både norr och söder.

Per Brahe den yngre blev den förste familjemedlemmen som begravdes i det nya gravkoret. Han avled 1680, och i mer än ett decennium stod hans kista i kyrkan i väntan på att gravkoret skulle bli färdigställt.

DET EPITAFIUM Elisabeth Douglas nämner är en hyllning till byggherren och minner samtidigt om dennes familj. Epitafiet sattes upp på väggen i gravkoret när byggnadsarbetet var klart. Det är rikt ornerat med bland annat trettiofyra vapensköldar - Nils Brahes anor på fädernet och mödernet - och försett med en lång inskription på latin. I svensk översättning lyder den:

»Denna de dödas boning, belägen invid den gamla släktgraven, jämte övriga tillbyggnader till den gamla kyrkan har på egen bekostnad den namnkunnige herr Nils Brahe, greve till Visingsborg, friherre till Rydboholm och Lindholm samt Svea rikets råd och amiral låtit färdigbygga år 1693.

Elisabeth och Gustaf Douglas framför porträttet av gravkorets byggherre Nils Brahe.

Han önskar att i denna hydda efter döden, om Gud vill, få med sin maka Margareta Juliana Wrangel och sina tre söner jämte alla efterkommande av samma släkt lugnt uppstå och med alla trogna avvakta Frälsarens ankomst«.

Nils Brahes förhoppning infriades, att »i denna hydda« få förenas med sina närmaste och ättlingarna många generationer framåt i tiden. Femtioen medlemmar av ätten Brahe finns gravlagda i koret, enligt Elisabeth Douglas undersökning. En av dem är Nils Brahe som avled 1699, sex år efter gravkorets färdigställande. En annan är Magnus Brahe som slöt ätten en försommardag för nittio år sedan. ■

Östra Ryds kyrka med det Braheska gravkoret längst till höger.

Erik Brahe (1722–1756). Målning av Magnus Hallman efter Gustaf Lundberg.

Erik Brahe

Den mycket kungalofjale översten Erik Brahe tvekade inte att engagera sig i den rojalistiska statskupp som drottning Lovisa Ulrika försökte iscensätta 1756. Erik bidrog till finansieringen av projektet, och lät dessutom tillverka patroner ute på Rydboholm. Statskuppen avslöjades och kuppmaakarna greps. Erik hade varnats men avstod från att fly fältet. Som rikets förste greve såg han sig antagligen som oövervinnerlig. Han beskylldes inte bara för delaktighet i den misslyckade kuppen, utan anklagades dessutom för att ha stått i spetsen för den. Tillsammans med sju andra kuppmaakare dömdes Erik till döden. Samtliga halshöggs på Riddarholmen den 23 juli 1756.

Magnus Fredrik Brahe (1756–1826). Målning av Carl Fredrik von Breda.

Magnus Fredrik Brahe

Magnus Fredrik Brahe föddes några månader efter faderns död. Han var officer, men är mer känd för sin civila karriär med befattningar som lantmarskalk, ordförande i riddarhusdirektionen och kansler för Uppsala universitet. Han hade ett stort intresse för kultur. Detta återspeglades på Skokloster, där han samlade internationell konst av mästare som Rubens och Van Dyck, och i det förnämliga biblioteket på Rydboholm. Hans största insats för Rydboholm var anläggandet av den engelska parken.

Magnus Fredrik avled 1826. Jordfästningen ägde rum i kungaparet Karl XIV Johans och Desiderias närvaro.

Magnus Brahe (1790–1844). Målning av Olof Johan Södermark.

Magnus Brahe

I likhet med fadern Magnus Fredrik blev Magnus Brahe officer - generallöjtnant 1830 – och gjorde en vacker civil karriär med mängder av uppdrag. Han utsågs till riksmarskalk 1834.

Men Magnus formella ämbeten stod tillbaks för hans roll som kung Karl XIV Johans nära vän och outhärliga sällskap. Det berättas att han långt in på nätterna satt vid kungens säng och läste högt till denne somnade.

Magnus inflytande över Karl XIV Johan påverkade i viss mån också politiken. Det var inte populärt i alla kretsar, och malisen myntade epitet som »Brahevälde« och »sängkammarsstyrelse«. Magnus dog halvåret efter att hans avgudade kung gått bort.

Brahe nr I

Stamfader för ätten Brahe var den sörländske väpnaren Magnus Laurentsson, knuten till sätesgården Tärnö i närheten av Nyköping. Vilka hans föräldrar var har inte gått att fastställa.

Magnus Laurentssons namn återfinns i flera dokument från senmedeltiden. Kring 1450 dyker han upp som kung Karl Knutssons hövitsman över en del av södra Norge. Något decennium tidigare hade han ingått äktenskap med Johanna Torkilsdatter. Hon var dotter till Torkil Pedersen Bragde (uttalas brae på danska) som tillhörde den danska Braheätten.

Magnus och Johannas ende son Peder Magnusson kallade sig Bragde efter morfadern. Peder var godsägare och häradshövding, och levde fram till början av 1500-talet. Hans sons sons son var rikshovmästaren Per Brahe den äldre som upphöjdes till greve i samband med att kusinen kung Erik XIV kröntes i Uppsala domkyrka den 29 juni 1561.

Den förste greve Brahe följdes av ytterligare nio generationer grevar Brahe innan ätten utslocknade 1930. Danska Braheätten dog ut 1786. Den världsberömda astronomen Tycho Brahe tillhörde denna ätt.

Meddelanden

från Riddarhuset

Verksamhet

Riddarhusets verksamhet har, liksom hela riket i övrigt, påverkats av den pågående pandemin covid-19. Våra utåtriktade verksamheter såsom ättemedlemsträffar, ett fullbokat Afternoon tea, våra konserter, utställningar och föreläsningar har sedan början av mars helt ställts in. De flesta privata sammankomster har också avbokats eller flyttats till senare datum. Sällan har Riddarhuset varit så tyst och tomt som på kvällarna denna vår. Vi som har förmånen att arbeta i palatset saknar den energi och det liv som kulturprogrammet och alla besökare och festligheter skänker huset. Jag hoppas verkligen att den utåtriktade verksamheten har börjat återhämta sig och att vi återgått till en mer normal situation när detta nummer av *Arte et Marte* når er.

Då vi inte har haft samma möjlighet att möta er, våra ättemedlemmar, ute i landet eller här på Riddarhuset under våren och sommaren, har vi förstärkt vår närvaro i de sociala medierna. På Instagram och Facebook berättar vi i korta filmer, vackra bilder och fördjupande artiklar om vår verksamhet och vår historia samt passar på att visa spännande delar av palatset och olika föremål.

Våra huvuduppgifter – att vårda riddarhuspalatset, föra de adliga ätternas genealogier och förvalta de 330 stiftelserna, inklusive handläggningen av stipendier och understödsansökningar, har inte påverkats av den pågående pandemin. Kanslipersonalen har haft möjlighet att arbeta på distans, och har under dessa påfrestande omständigheter hanterat situationen på ett föredömligt flexibelt och ansvarsfullt sätt. Palatset är och kommer alltid att vara bemannat under ordinarie kontorstid.

Vi har under den nedstängda perioden passat på att genomföra byte av belysningen inomhus till LED-lampor, dels för att minska brandrisken, dels minska energiåtgången. Fuktskadan i källaren har kunnat åtgärdas snabbt och effektivt utan att ha påverkat eller påverkats av några pågående evenemang.

Två projekt beslutade av adelsmötet har färdigställt under våren. Tack vare ett mycket omfattande arbete av riddarhusgenealogen Göran Mörner har stora delar av våra unika samlingar digitaliserats. Dessutom har vi publicerat den omfattande porträttsamlingen med över 12 000 bilder på Riddarhusets hemsida där du nu kan hitta fantastiska

Foto: Jens Sjunnesson.

Riddarhusdirektionen vald av adelsmötet 2019

Ordförande herr Patrik Tigerschiöld, civilekonom, fd kapten
Vice ordförande herr Johan Coyet, advokat

Ledamöter

Friherrinnan Rebecka M. Adelswärd, fil.mag., redaktör
Friherre Christian Pfeiff, advokat
Herr Johan Stuart, civilekonom
Herr Hans von Stockenström, jur.kand.
Herr Sten Ankarcrona, BA i International relations

Suppleanter

Friherre Axel Lagerfelt, agronom
Fru Liza von Engeström, fil. o jur.kand.
Herr Erik von Hofsten, civilekonom

Övre raden: riddarhussekreterare Erik Drakenberg, Hans von Stockenström, Johan Coyet, Johan Stuart och Erik von Hofsten.

Undre raden: Sten Ankarcrona, Patrik Tigerschiöld, Liza von Engeström och Rebecka M. Adelswärd.

fotografier på äldre släktingar. En veritabel tidsresa som är svår att slita sig från.

Magnus Bäckmark, huvudförfattaren till det heraldiska bokverket *Riddarhusets vapensköldar* har anställts på en tjänst (80%) som riddarhusgenealog med särskilt ansvar för det historiska och löpande arbetet med Riddarhusets genealogier samt för stamtavleprojektets genomförande. Han kommer också att stödja arbetet med *Adelskalendern*. Magnus blir en fin förstärkning till vår genealogiska avdelning, som nu har två tjänstgörande riddarhusgenealoger. Göran Mörner fortsätter sitt arbete och har ett huvudansvar för att sköta kontakter med ättemedlemmar och externa intressenter i genealogiska och heraldiska frågor samt för en långsiktig planering och genomförande av digitaliseringen av Riddarhusets genealogiska och heraldiska samlingar, porträtt och biografier. ■

Internationellt

Med anledning av covid-19 har CILANE-kongressen flyttats från oktober 2020 till oktober 2021. Kongressen kommer att hållas i Bryssel. ■

Erik Drakenberg, riddarhussekreterare

Värdepappersförvaltning

Trots en turbulent inledning av 2020 med en kraftig inbromsning av den globala ekonomin som en direkt konsekvens av covid-19 och annan geopolitisk turbulens, har de globala aktiemarknaderna strävat uppåt även om det har varit perioder av kraftiga svängningar.

Juni blev den tredje månaden i rad med stigande börskurser och sedan botten den 23 mars har det globala börsindexet MSCI stigit med över 40 procent. Uppgången har haft stöd i pandemiutvecklingen i Europa där oron för nya stora utbrott successivt minskar samtidigt som rörelsefriheten mellan gränserna ökar. Pandemifaran är dock långt ifrån över och rörelserna på världens börser är mer nyhetsdrivna än någonsin. Pessimistiska uttalanden eller lokala utbrott leder till plötsliga och kraftiga nedgångar för att följas av uppgångar drivna av positiva nyheter kring vaccinationsprogram, botemedel och flockimmunitet. Världens aktiemarknader har aldrig tyckt om osäkerhet men har en tendens att anpassa sig till nya rutiner. Om läget förändras drastiskt med en tillbakagång i länder som går i »lockdown« och kraftiga inskränkningar av rörelsefriheten kommer dock både aktiemarknader och individer reagera negativt.

Kvartals- och halvårsrapporterna som sammanfattar inledningen på 2020 är ingen behaglig läsning med enorma tapp på både omsättning och resultat och hela branscher som kämpar för sin överlevnad. Även global makrostatistik såsom BNP-utveckling och sysselsättningsgrad visar siffror som pekar dystert nedåt. Aktiemarknaderna var emellertid beredda på den negativa statistiken och betraktade redan

under tidig vår 2020 som ett förlorat år vilket också togs med i aktieanalysen och »prisades in« i handeln. Nu är det snarare om den förväntade återhämtningstakten infrias som avgör om uppgången på aktiemarknaderna håller i sig.

Samtidigt som börsernas värderingar kryper upp, blickar investerare längre fram för att motivera dagens kurser. Sannolikt kommer fler positiva nyheter om de olika pågående vaccinationsprogrammen och att den globala ekonomin då successivt återfår momentum från denna låga nivå. Vi är trots värderingarna därmed förhållandevis positivt inställda till aktiemarknaden.

Hercules Investeringsfond steg med 1,64% under juni och är endast ned -0,54% under 2020. ■

Sten Ankarcrona, kassadirektör

Domämförvaltning

Tyvär är inte barkborreangreppen i granskogarna över. Det innebär att virkesmarknaden fortfarande svämmas över av grantimmer, massaved och stora mängder av bränsleved – med prissänkningar som följd. Sågverk och massa- och pappersindustrin producerar för fullt och förhoppningsvis blir det balans på marknaden nästa år.

De fyra bostadshus som följde med vid senaste förvärvet av ny skogsmark är under avstyckning och samtliga är nu sålda, total köpeskilling drygt 3 miljoner kr.

Kinda kommun använde sin möjlighet att neka en etablering av den projekterade vindkraftsparken. Beslutet är överklagat av oppositionen i kommunfullmäktige då den på grund av covid-19 överenskomna representationen vid beslutstillfället inte följts. Om alla varit på plats så hade beslutet blivit en bordläggning av ärendet. Fortsättning följer ...

På Kronovall har verksamheten kunnat fortsätta i begränsad omfattning främst genom att pizzerian i spannstallet med uteservering varit mycket välbesökt. ■

Hans von Stockenström, domändirektör

Kultur

I höstens kulturprogram kommer projektet *Det maritima arvet. Havets riddare från Hans Wachtmeister till Evert Taube* fortsatt att stå i centrum på Riddarhuset. Till följd av pandemin covid-19 ställdes en stor del av vårens program in och dessa föreläsningar och konserter kommer nu att genomföras under hösten. Riddarhuset följer givetvis noga händelseutvecklingen och agerar ansvarsfullt och i enlighet med myndigheternas rekommendationer vad gäller deltagarantal och avstånd. För aktuell information hänvisas till Riddarhusets hemsida som kontinuerligt uppdateras.

Under våren använde sig Riddarhuset av digitala kanaler för att nå ut med kulturverksamheten. I april kunde de intresserade ta del av historikern Svante Norrhems föredrag från den 18 februari via Riddarhusets hemsida och evenemanget

Sällskapet Gustaf III anordnar en eftermiddag med föredrag och musik på temat Gustaf III, adeln och Riddarhuset.

marknadsfördes på Facebook, Instagram och Youtube. I samarbete med Stockholms Studentsångare kunde den traditionsenliga nationaldagskonserten genomföras utan publik och sändas via Riddarhusets hemsida. Båda evenemangen har nått en stor publik.

Höstens kulturprogram inleds den 13 september med ett genealogiskt symposium på temat adliga äktenskap i samarbete med Genealogiska föreningen. Den 29 september ger historikern Alexander Engström en föreläsning som ägnas stormaktstidens adliga begravningskultur. Den 6 oktober håller professor Kekke Stadin ett föredrag om 1500-talets amiraler som svenska sjöhjältar i anslutning till invigningen av Riddarhusets utställning *Det maritima arvet. Havets riddare från Hans Wachtmeister till Evert Taube*. Vid de två efterföljande föreläsningstillfällena i oktober och november belyser ett antal historiker Sveriges marina och maritima utveckling från 1500-talet och fram till 1700-talets slut. De förmedlar historiska perspektiv på våra hav och kuster som en central arena för Sveriges militära och civila verksamheter i äldre tid, och därmed ett fält där adeln kom att verka och även utöva ett betydande inflytande under flera århundraden. Det maritima arvet är även temat för det halvdagssymposium som anordnas i samarbete med Sjöhistoriska samfundet den 4 december.

I andra föreläsningar under hösten uppmärksammas aktuell historisk litteratur av relevans för Riddarhusets

verksamhet. I två föreläsningar av historikerna Marie-Louise Flemberg och David Lindén belyses Stockholms blodbad 500 år. I januari står det sena 1700-talet och den gustavianska epoken i fokus på Riddarhuset. Sällskapet Gustaf III anordnar den 24 januari en eftermiddag med föredrag och musik på temat Gustaf III, adeln och Riddarhuset. Deckarförfattaren Niklas Natt och Dag ger den 26 januari en föreläsning där han berättar om sitt författarskap, om makabra mord och inträngande miljöskildringar av 1700-talets Stockholm.

Konsertprogrammet bjuder på sedvanlig variation med ett utbud som spänner över klassisk musik, jazz och militärmusik med några av Riddarhusets återkommande samarbetsparter på musikområdet. Karlbergs musikkår medverkar med ett musikprogram som inspirerats av det marina temat. Barockmusik från två sekler med maritim inriktning står i centrum för Rebaroques konsert den 25 oktober. Drottningholms Barockensemble ger två konserter – i september på temat barockmusik i folkmusikskrud och den 25 november traditionsenligt Händels Messias tillsammans med Hjorthagens vokalensemble. Den 7 februari anordnas den tjuoandra upplagan av Riddarjazzen. ■

Rebecka M. Adelswärd, direktionsledamot med ansvar för kultur och vetenskap

Duktiga stipendiater

År 2020 delades det ut närmare 21 miljoner kronor till sammanlagt 816 stipendiater. Några duktiga stipendiater som fått högre stipendier är:

Lovisa Ehrenkrona, Master of Music Performance vid Norges Musikkhøgskole och klassisk violin vid Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.
Löfvenskjöldska resestipendiefonden

Hannes von Essen, civilingenjör- och masterstudier på programmet Komplexa adaptiva system vid Chalmers tekniska högskola.

Fröken Hanna Roos af Hjelmsäter testamentsfond

Tyra Lagerberg, doktorand inom epidemiologi vid Karolinska Institutet.

Fröken Hanna Roos af Hjelmsäter testamentsfond

Fredrik Hammarhjelm, läkarprogrammet vid Linköpings universitet.

Kammarherre C.J.A. Roos af Hjelmsäter fond

Malin af Petersens, läkarprogrammet vid Uppsala universitet.
Kammarherre C.J.A. Roos af Hjelmsäter fond

Jon Stålhammar, civilingenjör i ämnet industriell ekonomi vid Lunds tekniska högskola.

Carl Scheffers fond

Anna Kuhlefeldt, civilingenjör i ämnet energi och miljö vid Kungliga tekniska högskolan.
Hovjunkare J.O. Bergenstiernas testamentsfond

Robin Rosencrantz, civilingenjör i ämnet maskinteknik vid Linköpings universitet.
Hovjunkare J.O. Bergenstiernas testamentsfond

Axel Ekenstierna, civilingenjör i industriell ekonomi vid Linköpings universitet.
Hovjunkare J.O. Bergenstiernas testamentsfond

Hedvig Reuterswärd, civilingenjör i medieteknik vid Kungliga tekniska högskolan.
von Schewenska stipendieinrättningen

Nya medarbetare

Magnus Bäckmark är sedan juni 2020 anställd som riddarhusgenealog (80 %) vid sidan av Göran Mörner. Magnus Bäckmark har efter studier i bland annat litteraturvetenskap (fil. kand.) sedan 1998 ägnat sig på heltid åt genealogi och heraldik som egen företagare. Han har författat böcker i nämnda ämnen, såsom *Mantalsforska – släktforskning i mantalslängder* (2015) och vapenbeskrivningarna i *Riddarhusets vapensköldar* (2019), samt är redaktör för *Svenska Släktkalendern* och tidskriften *Släkt och Hävd*. Magnus Bäckmarks huvudansvar är revideringen av stamtavlor, vilken ska vara klar till 2025.

Sophie Celsing Marcetic tillträdde tjänsten som genealogibitråde i november 2016 för att bistå i det pågående stamtavleprojektet. Sophie har läst flera språk vid Stockholms universitet och är fil. kand. i italienska och översättningsvetenskap. Innan hon tillträdde tjänsten som genealogibitråde arbetade hon som översättare i egen regi. ■

Foton: Louise Ribbing.

Nya medarbetare på kansliet.
Från vänster Magnus Bäckmark och Sophie Celsing Marcetic.

Riddarhuset och GDPR

Riddarhuset är angeläget om att hantera personuppgifter med hög säkerhet. Endast behörigt anställda och uppdragstagare som behöver behandla personuppgifter för att Riddarhusets ändamål ska kunna uppfyllas har tillgång till dem. För behandling av ättemedlemmars personuppgifter gäller i korthet följande:

I Riddarhusets dataregister Riddarhusprogrammet finns, förutom information från ättemedlemmarna själva, information från offentliga källor. Dessa uppgifter samlas i Adelsregistret, Stiftelseregistret och Kapitulationsregistret. Riddarhuset behöver uppgifterna för att kunna fullgöra sina skyldigheter enligt Riddarhusordningen och

som anknuten förvaltare till de stiftelser som Riddarhuset förvaltar. Till dessa skyldigheter hör att ha en korrekt förteckning över vilka som tillhör de ätter som bildar Ridderskapet och adeln, bland annat för att kunna avgöra vem som har representationsrätt på Riddarhuset i samband med adelsmöte och vilka som är behöriga till medel från stipendie- och understödsfonderna. Genealogierna har dessutom stor betydelse för forskningsändamål. Vidare behöver Riddarhuset ibland ha kontakt med sina medlemmar varvid adressuppgifter från Adelsregistret används, ibland även för släktföreningars räkning.

Du har rätt att få felaktiga eller ofullständiga uppgifter rättade eller kompletterade om det är relevant givet

ändamålet med behandlingen. Du har rätt att i vissa fall få dina uppgifter raderade. Du har rätt till begränsning av behandlingen av dina uppgifter och rätt att invända mot densamma. Du har rätt att få veta varifrån de behandlade uppgifterna kommer, om inte från dig själv. Du har också rätt att få tillgång till våra behandlade uppgifter om dig, ett så kallat registerutdrag.

Ett dokument som beskriver hur Riddarhuset hanterar personuppgifter finns att läsa på Riddarhusets hemsida, riddarhuset.se.

Riddarhussekreteraren är kontaktperson för alla frågor som rör GDPR, e-post: gdpr@riddarhuset.se.

Riddarhuset i Finland

Allmänt

Riddarhusets verksamhet har påverkats negativt till följd av covid-19. I stort sett alla evenemang i Riddarhussalen från mars till augusti månads slut har inhi-berats eller skjutits upp till en senare tidpunkt. Vad beträffar verksamheten för perioden september till december är det ännu för tidigt att dra några definitiva slutsatser, men frågetecknen hopar sig. Många bokningar och reservationer flyttades från våren till hösten 2020, därtill fanns många andra evenemang inplanerade. Med tanke på den negativa utvecklingen av covid-19 finns en uppenbar risk för att många av de större evenemangen avbokas, vilket också innebär ett avsevärt finansiellt avbräck för Riddarhuset. Kanslipersonalen har distansarbetat sedan mitten

av mars. Efter sommarsemestrarna har många återkommit till kansliet, men det är troligt att vi återgår till att helt eller delvis arbeta på distans.

Genealogi

Arbetet med *Ättartavlorna* del IV, (Q-S) framskrider enligt plan med målsättningen att den ska utkomma under 2021.

Programverksamhet

Konsertverksamheten står oss nära hjärtat, särskilt med tanke på den nya flygeln. Under 2019 hade vi ett rikligt utbud av högklassiga konserter. För hösten 2020 fanns flera intressanta konserter inplanerade. RH Concerts rf., den förening som grundats för att främja konsertverksamheten, har kommit igång bra. I dagens läge är dock

förverkligandet av det högklassiga konsertprogrammet högst osäkert på grund av pandemisituationen.

Hemsidan

Riddarhusets vision är att bli ännu öppnare och aktivare – men redskapen för att nå ut till ättemedlemmarna har blivit föråldrade. Vi har ättemedlemmar runt om i hela världen och dessa når vi bäst digitalt. Nu vill vi ta Riddarhuset till 2020-talet med en modern digital plattform där vi kan kommunicera med våra medlemmar, publicera artiklar ur tidskriften *Vårt Riddarhus* och så småningom skapa en webbutik där vi kan sälja och hantera de publikationer som vi ger ut. Dessutom kan vi stärka kontakten med motsvarande nordiska aktörer genom att länka till varandras innehåll, exempelvis den svenska medlemstidskriften *Arte et Marte*. Arbetet har framskridit väl trots coronatider och den nya hemsidan kommer att tas i bruk under hösten 2020.

Vårt Riddarhus

Årets nummer av Riddarhusets tidskrift *Vårt Riddarhus* är under arbete och kommer att publiceras i månads-skiftet november/december. Numret kommer att fokusera bland annat på det förestående adelsmötet.

Adelsmötet 2021

Öppningen av adelsmötet 2021 kommer att äga rum måndagen den 1 mars 2021. De sex plenimötena kommer att hållas den 1, 2, 3, 23, 23 och 26 mars. Adelsmötet avslutas traditionsenligt med Riddarhusbalen lördagen den 27 mars 2021. ■

Johan von Knorring, riddarhuskamrerare

Foto: Ralf Åström.

Hösten 2019 reoverades Riddarhusets södra fasad och i samband med det målades stats- och landskapsvapnen i sina ursprungliga färger.

Riddarhusets porträttsamling

*- sök bland tusentals bilder
på riddarhuset.se*

Riddarhusets samling med fotografiska porträtt tillkom på initiativ av generalmajoren Oscar Silfverstolpe. Starten skedde 1926 efter beslut av riddarhusdirektionen. Ättemedlemmarna uppmanades då att skicka in foton på adliga personer, »särskilt sådana som upphört att ha aktualitet för ägaren«, vilket har resulterat i en samling med över 12 000 fotografier. Samlingen digitaliserades under hösten 2019 och finns nu i en sökbar databas på riddarhuset.se.

Riddarhusets huvuduppdrag

Stiftelseförvaltning och utdelning av stipendier och understöd

Text: Johan Coyet, advokat, vice ordförande i riddarhusdirektionen

RIDDARHUSET DELAR ÄRLIGEN ut drygt 50 miljoner kronor i stipendier och understöd, pengar som kan dryga ut en mager pension eller är ett välkommet tillskott i studenters ofta skrala kassa. Ett viktigt bidrag för många. Förvaltningen av de 331 stiftelser som möjliggör utdelningen av stipendier och understöd till ättemedlemmar är Riddarhusets kanske minst kända verksamhetsområde – trots att det är ett av Riddarhusets viktigaste uppdrag.

Riddarhuset är anknuten förvaltare för de flesta av stiftelserna. Det innebär att riddarhusdirektionen fungerar som stiftelsernas styrelser med det fulla ansvaret för placeringen av tillgångar och fullföljandet av respektive stiftelses ändamål. För arbetet med förvaltningen tas en avgift ut som används för att täcka kostnader som är nödvändiga

Johan Coyet, direktionens vice ordförande.

Foto: Jens Sjunnesson.

för stiftelsernas skötsel. Till dessa kostnader hör exempelvis kostnaderna för den genealogiska avdelningen (som ju är en förutsättning för att hålla reda på vilka som kan komma i fråga för stipendier och understöd) och kostnader för den kanslipersonal som handlägger de cirka 1 600 ansökningar till stipendier och understöd som årligen inkommer till Riddarhuset.

FÖRVALTNINGEN AV stiftelserna sker i den så kallade Herculesfonden som är en specialfond. Den förvaltas av SEB Investment Management AB. Kapitalet är placerat i olika värdepapper i enlighet med ett av Riddarhuset fastställt placeringsreglemente som ses över löpande. Stiftelserna har andelar i Herculesfonden i förhållande till sitt kapital. Hela stiftelsekapitalet i fonden uppgick vid årsskiftet 2019/2020 till dryga 3,7 miljarder kronor. En vanlig missuppfattning är att denna förmögenhet tillhör Riddarhuset. Så är det alltså inte. Pengarna hör till respektive stiftelse och får endast användas i enlighet med respektive stiftelses bestämmelser.

DET ÄR VARJE stiftares önskemål, uttryckt i stiftelsens statuter, som avgör vilka som kan komma i fråga för stipendier och understöd från stiftelsen. De flesta stiftelser som

Riddarhuset förvaltar tillkom under 1800-talet och tidigt 1900-tal då samhällsförhållandena var helt annor-

Det är varje stiftares önskemål som avgör vilka som kan komma i fråga för stipendier och understöd.

lunda än idag. Det innebär att de angivna villkoren för stipendier och understöd från vissa stiftelser över tid blivit svåra eller rent av omöjliga att

tillämpa eller uppenbarligen inte längre täcker stiftarens avsikter.

FÖR ATT ÄNDRA i stiftelseförordnanden krävs vanligtvis tillstånd av Kammarkollegiet, så kallad permutation. Det är en ofta komplicerad och tidskrävande process men det hindrar inte att riddarhusdirektionen kontinuerligt ser över behovet av att begära permutation av bestämmelser som inte längre kan tillämpas eller där ändringar eljest kan vara befogade.

Synpunkter på direktionens beslut om stipendier och understöd är sällsynta. Däremot förekommer då och då frågor om hur vissa begrepp tolkas, framför allt begreppen »företräde« och »behövande«.

Vad gäller företräde varierar innebörden beroende på statuternas innehåll. För ett fåtal stiftelser gäller att stipendier och understöd får lämnas till andra endast om kvalificerade företrädesberättigade sökande saknas. Utdelning till annan är i så fall utesluten. Det innebär dock inte att hela det utdelningsbara beloppet måste utbetalas till företrädesberättigade sökanden.

Direktionen har, när det gäller flertalet stiftelser, frihet att bestämma storleken på de belopp som ska utgå.

Många stiftelser har dock mer ludiga bestämmelser när det gäller företräde. I sådana fall innebär begreppet i allmänhet endast att en företrädesberättigad, som i övrigt uppfyller eventuella i statuterna förekommande krav, har rätt att i första hand komma i fråga för stipendium/understöd. Om det, sedan de företrädesberättigade fått sitt, återstår utdelningsbara medel, kan också andra komma i fråga för stipendium/understöd ur stiftelsen.

Flertalet stiftelser har som ändamål att lämna understöd till behövande eller stipendier till studerande, ofta på en viss nivå. Också när det gäller stipendier ställs därutöver ofta kravet att den studerande ska vara »fattig«, »medellös« eller liknande. De sökande som kommer från företrädeskretsen måste då kvalificera sig som behövande för att komma i fråga, annars tillhör de inte den så kallade destinatärskretsen.

OM EN STIFTARE angivit att stiftelsen ska ge understöd till behövande, eller som det ofta står i äldre statuter, fattiga, måste förvaltaren på ett lojalt sätt tolka innebörden av detta. Vem som kan anses som behövande förändras självklart över tiden, allt efter vad som från tid till annan kan anses vara en rimlig levnadsstandard. Olika måttstockar kan också behöva användas beroende på om medlen kommer från en AA-stiftelse som är inskränkt skatteskyldig eller från en annan stiftelse.

För de stiftelser som är inskränkt skatteskyldiga måste, när det gäller understöd, direktionen beakta vad som menas med behövande enligt inkomstskattelagen. Delas understöd ut till personer som inte anses behövande i lagens mening, riskerar stiftelsens förmanliga skattebehandling att förloras.

Skatteverkets syn på vem som kan anses behövande i skattelagstiftningens mening är tämligen rigid. Vid en schablonbedömning av sökande av

understöd har Skatteverket angivit vissa fasta gränser för inkomst och besparingar. Enligt Skatteverket anses schablonmässigt den som behövande som har en inkomst inte överstigande fyra prisbasbelopp (2020 är ett prisbasbelopp 47 300 kr), det vill säga 189 200 kronor år 2020. Nettoförmögenheten får inte överstiga ett prisbasbelopp. Tillägg får göras med ett prisbasbelopp per ytterligare person i hushållet för såväl inkomst som förmögenhet.

Vad gäller understöd från AB- och BB-stiftelserna, som är fullt ut skattepliktiga för sina inkomster, liksom för

stipendier, behöver hänsyn inte tas till skattelagstiftningen. Här gäller endast för direktionen att lojalt tolka stiftarens föreskrifter. Ibland är begrepp som »behövande«, »fattiga« eller »medellösa« lite uppluckrade, till exempel »behövande om än icke helt medellösa«. Har stiftaren tryckt på begrepp som »fattiga« eller »medellösa« är utrymmet begränsat för en mer generös bedömning av vem som är behövande. I de fall stiftaren själv mjukat upp begreppen finns möjlighet till en generösare bedömning. ■

Löfstad slott i Östergötland, 1860-tal. Målning av Carl Abraham Rothstén.

Foto: Marianne Setterblad.

Skattepliktigt eller inte

Stiftelserna är indelade i tre grupper: AA, AB och BB. AA-stiftelser är begränsat skatteskyldiga på så sätt att de inte skattar för sina inkomster av kapital medan AB och BB båda är fullt ut skatteskyldiga för alla sina inkomster. Indelningen har betydelse för mottagarna av understöd. Understöd från AA-stiftelser är skattefria medan understöd från de andra grupperna är skattepliktiga. Stipendier för studier och uppfostran är alltid skattefria för mottagaren. För att en stiftelse ska tillhöra gruppen AA krävs att den är allmännyttig. Det förutsätter i sin tur att kretsen av de som kan få understöd från stiftelsen inte är alltför snäv och att understöd endast utgår till ekonomiskt behövande eller till viss social hjälpverksamhet.

Bland stiftelserna finns två grupper som skiljer sig från de övriga. Den ena är de fem så kallade domänstiftelserna, där stiftelsernas egendom i huvudsak består av jord- och skogsbruksfastigheter. Totalt omfattar dessa egendomar drygt 12 000 hektar mark med ett sammanlagt taxeringsvärde om 768 miljoner kronor. På egendomarna finns bland annat två slott – Löfstad och Kronovall – samt några herrgårdar. Intäkterna från den näringsverksamhet som bedrivs på domänerna är skattepliktiga även om stiftelserna i övrigt är begränsat skatteskyldiga. Den andra gruppen är ett tjugotal stiftelser vars avkastning från de av Riddarhuset förvaltade medlen betalas ut till respektive stiftelses existerande släktförening som sedan beslutar om avkastningens användning enligt stiftelsens statuter och föreningens stadgar.

Från ansökan till utdelning

Så går det till

Text: Louise Ribbing, redaktör

RIDDARHUSET HAR PÅ senare år digitaliserat stora delar av stipendie- och understödsprocessen. Tidigare skickades ansökan in på en blankett som sedan skulle behandlas manuellt tillsammans med respektive bilagor. Många pappershögar blev det ... och det tog lång tid att administrera dem. Med hjälp av IT-företaget PositionEtt har Riddarhuset på senare år tagit fram ett helt digitalt ansökningsförfarande och matchningsstöd vilket underlättar arbetet betydligt.

När en ansökan kommer in till Riddarhuset datumstämplas den och läggs in i ett särskilt digitalt stiftelseregister. Då kontrolleras också att sökanden kan komma i fråga för ett stipendium eller ett understöd genom att verifiera att sökanden tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt eller, när det gäller sådana stiftelser där kretsen av de som kan söka går utanför de adliga ätterna, att det finns en släktledning som visar att sökanden är berättigad till stöd ur

sådana stiftelser. För manliga sökanden som ska betala kapitationsavgift kontrolleras också att den är betald, eftersom det är en förutsättning för att kunna få stipendium eller understöd från Riddarhusets förvaltade stiftelser (även för mannens eventuella barn under 18 år). Därtill kontrolleras att ansökningshandlingarna är kompletta.

Efter att eventuella kompletteringar kommit in börjar arbetet med att placera ut sökandena på de olika stiftelserna.

– Det är som att lägga ett stort och ganska så komplicerat pussel eftersom nästan varje stiftelse innehåller olika villkor som måste vara uppfyllda för att stipendium eller understöd ska kunna utgå ur stiftelsen, berättar Christina Neuman som tidigare hade den något ålderdomliga titeln riddarhusfiskal men som numera kallar sig stipendie- och understödshandläggare.

Villkoren kan handla om viss typ av studier och att

Christina Neuman, stipendie- och understödshandläggare.

Foto: Jens Sjunnesson.

sökanden ska vara ekonomiskt behövande. För understöd kan kraven vara att sökande ska vara änka, änking, ogift kvinna, ålderstigen eller ekonomiskt behövande. Flertalet stiftelser innehåller dessutom bestämmelser om företrädesrätt för vissa personer, ätter eller ättegrenar, bestämmelser som kan ha mycket olika utformning och innebörd.

– Till min hjälp har jag ett för Riddarhuset särskilt framtaget IT-stöd i form av ett matchningsprogram där stiftelserna med deras olika villkor och krav är inlagda. Det har varit en omfattande process att ta fram det men nu underlättar det verkligen mitt arbete.

ANSÖKNINGSPERIODEN PÅGÅR 1 juli–15 oktober varje år och Christina Neumans arbete med registrering och matchningar börjar från den första ansökningsdagen och sträcker sig till början av mars. Det är en intensiv period och avdelningen förstärks då med tidigare riddarhusfiskalen Madeleine Werners rutinerade hand.

I mars lämnas förslaget till tilldelningar av stipendier och understöd till juristerna i direktionen som granskar det och säkerställer att allt är i överensstämmelse med stiftelsernas statuter och direktionens riktlinjer samt att de belopp som tilldelas respektive sökande är rimliga. Efter att ha tagit del av juristernas synpunkter och gjort de eventuella justeringar som de föranlett, tar stipendie- och understöds-handläggarna fram ett slutligt förslag som läggs fram för direktionen för beslut, normalt vid direktionens möte i maj-juni. Så fort direktionen har fattat sitt beslut verkställs utbetalningarna genom SEB:s försorg under juni månad. Riddarhuset får en del förfrågningar om tidigare utbetalningar men kan tyvärr inte tillgodose sådana önskemål. ■

Undvik de vanligaste missarna

Riddarhuset tar varje år emot cirka 1 600 ansökningar. Tyvärr är det många som skickar in fel bilagor och intyg till sina ansökningar. De vanligaste misstagen är:

Vid stipendieansökan

- I ansökningen efterfrågas ett styrkt antagningsbesked för studierna och omfattningen av dessa. Här skickar många in förra årets antagningsbesked men det räcker inte. Vid fortsatta studier ska ett styrkt intyg bifogas, att studierna fortsätter, innehållande rätt datum och omfattning.
- Ansökningen ska också innehålla information om studieresultat med tagna poäng från tidigare studier.

Vid understödsansökan

- Vid ansökan om understöd ska samtliga årsbesked från bank bifogas samt komplett inkomstdeklaration med alla sidor/bilagor. Det är viktigt att årsbeskeden från banken styrker avkastningen från eventuella kapitalinkomster som finns med på inkomstdeklarationen.
- När sjukdom åberopas ska ett aktuellt läkarintyg bifogas, högst ett år gammalt.

Obs!

Glöm inte att påbörja ansökningen i god tid så det finns tid att ordna med alla eventuella intyg och bilagor. Ansökningsperioden är 1 juli–15 oktober varje år. För sent inkomna ansökningar handläggs inte.

Sök ur fonderna senast den 15 oktober

EN AV DE STORA förmånerna med att tillhöra en på Riddarhuset introducerad ätt är möjligheten att söka stipendier för studier och understöd.

Riddarhuset förvaltar 331 stiftelser och delar varje år ut cirka 50 miljoner kronor i ekonomiskt stöd enligt de statuter (bestämmelser) som satts upp av den som en gång bildade stiftelsen.

Du behöver inte själv veta vilken fond du ska söka ur, det hanterar Riddarhusets stipendie- och understöds-handläggare – numera med hjälp av ett digitalt ansöknings- och beslutsstöd. Den som är intresserad kan ändå läsa korta sammanfattningar av stiftelsernas statuter i Riddarhusets kungörelser som finns att ladda ner

digitalt på riddarhuset.se. Där finns också länkar till den digitala ansökningsidan som går att logga in på med BankID.

Till ansökan behövs en del underlag – ekonomiska redovisningar från banker och kapitalinstitut, specifikationer från Skatteverket, studieintyg och liknande. Alla sökande uppmanas därför att påbörja sin ansökan i god tid före den 15 oktober.

Välkommen med din ansökan!

Viljestark matriark

som inte backade för konflikter

Text: Svante Norrhem, historiker och författare

CHRISTINA PIPER (1673–1752) var en av sin tids mest framgångsrika och samtidigt kontroversiella personer. Hon hade talang för affärsverksamhet och var inte rädd att ta strid i förhandlingar. Hon föddes som förmögen borgardotter och då hon dog som en ännu förmögnare grevinna hade hon stora investeringar i jordagods, brukshantering och handelskompanier.

Den 17-åriga Christina Törnes giftermål med sin styvfarbror Carl Piper år 1690 blev en katalysator för dem båda. Strategin var att han med sina svärföräldrars pengar skulle

gynnas i karriären vilket i sin tur gynnade familjen Törne. Hans karriär sköt i höjden och ledde till att han fram till nederlaget vid Poltava i juni 1709 var Karl XII:s främste politiske rådgivare.

Christina och Carl Piper byggde snabbt ett godsinnehav och från det att Carl lämnade Sverige år 1700 för att följa kungen i fält föll det på Christinas lott att ansvara för familjens ekonomi. De blev också avskydda: han skyldes för kungens misslyckade fälttåg och hon för att vara gniden och skoningslös i förhandlingar. Den fatala sommaren 1709 då Carl tillfångatogs vid Poltava genomförde Christina förhandlingar om köp av egendomen Ängsö vid Mälaren. På köpet fick hon en livslång fiende i den skuldsatte säljaren Johan Sparre som beklagade sig över hennes sätt att göra affärer.

Under Stora nordiska kriget passade Christina på att handla i Skåne. Björnstorp höll hon dock på att förlora eftersom fredsavtalet mellan Sverige och Danmark efter krigsslutet fastställde att krigsbyten i form av egendom skulle återlämnas till sina danska ägare. Landshövding Carl Gustav Hård – en »ovettig« man enligt Christina – fick i uppdrag att genomföra detta. Hon bekrigade honom i hovrätten eftersom han tolkade hennes övertagande av Björnstorp som olovligt. I rätten förlorade hon men fick Björnstorp ändå. De rätta ägarna var nämligen hårt skuldsatta inte bara hos svenska staten utan också hos privata långivare. Christina köpte upp skuldförbindelser och kunde på så sätt överta Björnstorp. Det blev dyrare än hon tänkt, men hon fick det hon ville.

Christina Piper, född Törne (1673–1752). Om henne och Ebba Brahe berättade Svante Norrhem i ett föredrag på Riddarhuset. Lyssna på föredraget på riddarhuset.se.

Foto: Mia Gröndahl, Kulturföreningen Christinas Wänner, Christnehof slott.

ANDRARUMS ALUNBRUK I östra Skåne blev juvelen i hennes affärskomplex men även här ledde övertagandet till långdragna konflikter och rättsliga prövningar. Principen var densamma som med Björnstorp. Ägarna var skuldsatta och Christina vände sig till deras kreditorer och löste in skulderna. Ett problem för alunbrukets lönsamhet hade varit ägarspridning och konkurrens om tillgång till skog och arbetskraft. Genom att samla bruket till en enhet under Christinas ägarskap och samordna driften blev verksamheten på kort tid en ekonomisk framgång.

Parallellt tvistade Christina också med sina syskon om deras modersarv och med svärsonen Ture Gabriel Bielke om vårdnaden om hans barn. Christina ansåg att syskonen fått för stor del av moderns förmögenhet och att Bielke var ett dåligt föredöme för sina barn. Av Bielke krävde hon att barnbarnen skulle bo och uppfostras hos henne på Krageholm. Hon fick som hon ville. Av syskonen begärde hon att de skulle avstå från delar av arvet och efter hot om att dra

syskonen inför rätten nåddes förlikning. Christina fick i princip helt som hon ville. Det alla visste var att hon hade medel att bekosta rättsprocesser som kunde pågå i årtal medan särskilt en av hennes bröder som var hårt skuldsatt inte klarade det. Bättre att få förlikning alltså.

SJÄLV BEKLAGADE SIG Christina över människor som »ofreda och förfölja mig med oskäligen rättegångar.« Hon stred om stort och smått, med främmande och släkt. Svärsönerna och en del av barnbarnen ansågs odugliga. Men där fanns också en annan sida. Hon samlade under åren en trofast och lojal grupp medarbetare kring sig och i breven till dem, i synnerhet till Ivar Rytting som skötte Andrarum, finns en ofta uppmuntrande och vänlig ton. Döttrarna, den ende sonen och några av barnbarnen, stod henne också nära och behandlades generöst, om än under en viljestark matriarks dominans. ■

Andrarumsfonden välkomnar ättlingar till Christina Piper att ansöka om stipendier och understöd

EN AV DE ÄLDSTA fonderna som samförvaltas av Riddarhuset är *Andrarumsfonden*, bildad genom fideikommisskapital av Christina Piper med syfte att genom stipendier och understöd underlätta ekonomiskt för alla som härstammar från henne. Grunden till fonden har sitt ursprung i den framgångsrika verksamhet som Christina Piper bedrev vid alunbruket i skånska Andrarum.

Christina Piper fick fem döttrar och en son, alla gifte sig adligt: *Charlotta Christina* gifte sig med Ture Gabriel Bielke och är stammomoder till grevliga ätten Bielke nr 29. *Hedvig Maria* gifte sig med Sten Arvidsson Natt och Dag och är stammomoder till friherrliga ätten Sture. *Ulrika Eleonora* gifte sig med Bengt Johansson Ribbing och är stammomoder till friherrliga ätten Ribbing af Koberg. *Sophia Carolina*

gifte sig med Axel Löwen och är stammomoder till grevliga ätten Löwen nr 84. Sonen *Carl Fredrik Piper* gifte sig med grevinnan *Ulrika Christina Mörner af Morlanda*.

Administrationen av fonden sköts av en styrelse som består av personer som själva är ättlingar till Christina Piper. Johan Hamilton är ordförande och Jan De Geer är sekreterare, övriga ledamöter är Magnus Strömfelt, Jeanette Uggle, Charlotte De Geer Fällman, Daniel af Klintberg och Christian von Koch.

STYRELSEN VÄLKOMNAR fler ansökningar. Det går att ansöka om stipendier för eftergymnasiala studier vilket även innefattar privata skolor, folkhögskolor, konstnärliga utbildningar med mera. Understöd kan sökas av de som är ekonomiskt behövande enligt Skatteverkets definition.

Det är av avgörande vikt att samtliga understödstagare uppfyller detta kriterium för att fonden ska kunna behålla sin skattefrihet.

Den som vill ansöka om medel ur fonden använder sig av en blankett som finns tillgänglig på Riddarhusets hemsida, riddarhuset.se. Alla nya sökanden, adliga som icke adliga, måste kunna styrka sitt släktskap med Christina Piper, släktledningarna granskas av riddarhusgenealogen Magnus Bäckmark. Ansökningsperioden är densamma som för ansökan till Riddarhusets övriga fonder, 1 juli–15 oktober varje år.

Välkommen med din ansökan!

Styrelsen för Andrarumsfonden genom
Johan Hamilton af Hageby, ordförande

Donationer, depositioner och förvärv

december 2019 – juni 2020

DONATIONER

von Walden

Huvudmannen, herr Jahn von Walden, Värmdö, har omvandlat det sedan 1996 på Riddarhuset deponerade sköldebrevet i original för adliga ätten von Walden nr 1708 till donation.

Överstelöjtnanten Georg Friedrich von Walden (1654–1728) naturaliserades som svensk adelsman den 7 december 1719 i palatset i Stockholm av Ulrika Eleonora med bibehållande av namn. Ätten introducerades 1720 under nr 1708.

Vapnet är i silver och belagt med en röd stolpe under en röd ginstam (chef) som är belagda med pilar av silver. I högra silverfältet syns en vildman medan i det vänstra fältet slingrar sig en orm uppför ett palmträd. Möjligtvis kan vildmannen och (palm-)trädet åsyfta ättenamnet von Walden (skog på tyska).

Du Rees

Syskonen von Celsing – fru Anna-Sophia von Celsing, Eskilstuna, herr Klas von Celsing, Skanör och herr Otto von Celsing, London – har donerat sköldebrevet i original för utdöda adliga ätten Du Rees nr 773.

Kommissarien vid fästningarna i Skåne, Halland och Blekinge samt Göteborgs och Bohus län, tillika justitiepresidenten i Karlshamn och Ronneby, Arnold Du Rees (1612–1668), naturaliserades som svensk adelsman den 8 juli 1665 i Stockholm av Karl XI:s förmyndarregering med bibehållande av namn. Ätten introducerades den 16 juni 1668. Ätten utslocknade 1725.

Vapnet är blått och belagt med en bjälke av silver och tre hjul av samma färg. Bjälken är mycket ovanligt tecknad med en profilering som gör att det ser ut som ett hustak sett ovanifrån eller möjligtvis en silvertacka. Här saknas en bra förklaring för vapnet.

Text och foto: Göran Mörner, riddarhus-genealog

Möjligtvis kan det ursprungliga sköldebrevet ge mer information. Arnold Du Rees farfars far, Lovis Du Rées (död 1555), adlades nämligen den 1 september 1531 av tysk-romerske kejsaren Karl V.

Lagercrantz

Huvudmannen, herr Carl Lagercrantz, Lidingö, har omvandlat det sedan 1987, av hans far Stig Lagercrantz (1906–1994), deponerade sköldebrevet i original för adliga ätten Lagercrantz nr 1011 till donation.

Statskommissarien i Pommern, sedermera överkommissarien vid Amiralitetet i Karlskrona, Magnus Gavelius (1648–1693), adlades den 13 februari 1682 i Kungsör av Karl XI med namnet Lagercrantz. Ätten introducerades den 6 oktober 1682 under nr 1011.

Vapnet är delvis talande med en gyllene lagerkrans mellan två guldstjärnor i den blåa ginstammen. I det undre fältet av guld syns en röd örn med en lagerkvist i näbben. Det kan inte ofta nog påpekas hur mycket vapenplåten i Riddarhussalen avviker från vapnet i sköldebrevet. Se »Heraldica Curiosa« i *Arte et Marte* 2.2015 för jämförelse.

Från vänster: adliga ätten von Walden nr 1708 och adliga ätten Lagercrantz nr 1011. Motstående sida: adliga ätten Du Rees nr 773.

Adliga ätten Skytte nr 429.

Överst: adliga ätten Skytte af Sätra nr 154.
Underst: friherrliga ätten Skytte af Duderhof nr 8.

Skytte af Sätra, Skytte (Skytte af Duderhof)

Herr Johan Sjöberg, Täby, har deponerat sköldebrevet i original från 5 maj 1645 för adliga ätten Skytte af Sätra nr 154 samt sköldebrevet i original för utdöda adliga ätten Skytte nr 429.

Sedan 1912 förvaras även friherrebrevet i original från 1624 för utdöda friherrliga ätten Skytte af Duderhof nr 8 i Ridarhusets samlingar.

Assessorn i Svea hovrätt sedermera ståthållaren på Stockholms och Uppsala slott samt över deras län, Lars Bengtsson (död 1634), adlades den 1 februari 1619 i Linköping av Gustav II Adolf. Han introducerades genom lottning den 18 januari 1627 med namnet Skytte af Sätra under nuvarande nr 154. Denna ättegren utgick dock 1696.

Brorsonen till Lars Bengtsson Skytte, översten för ett regemente smålandsknektar, sedermera landshövdingen över Kristianstads och Blekinge län, Håkan Nilsson (död 1688), adlades den 5 maj 1645 på Stockholms slott av Kristina med namnet Skytte. Han erhöll genom kunglig befallning, given den 19 mars 1647 av Kristina, tillstånd att introduceras på farbroderns nummer. Han introducerades den 3 juli 1650 under nr 154.

Brodern till Håkan Nilsson (död 1688), majoren vid Joakim Volckmans tyska regemente, sedermera översten för Kronobergs regemente, Bertil Nilsson (död 1667), adlades den 29 juni 1648 på Stockholms slott av Kristina med namnet Skytte. Ätten introducerades den 8 november 1660 under nr

429. Ätten dog ut 1717 på svärdssidan och 1767 på spinnsidan.

Brodern till ovan nämnde Lars Bengtsson (död 1634), hovrådet och kronprins Gustav (II) Adolfs lärare, sedermera riksrådet, Johan Bengtsson Schroderus (1577–1645), adlades den 14 augusti 1604 av Karl IX med namnet Skytte. Det rör sig alltså här om den namnkunnige Johan Skytte. Johan Skytte upphöjdes vidare i friherrlig värdighet den 16 juni 1624 på Stockholms slott av Gustav II Adolf med namnet Skytte. Den friherrliga ätten introducerades 1625 under nr 8 under namnet Skytte af Duderhof. Ätten dog ut 1683 på svärdssidan och 1703 på spinnsidan.

Vapnen för Skytte af Sätra nr 154 och Skytte nr 429 är identiska och

Adliga ätten Rothlieb nr 523.

Adliga ätten Hammarström nr 1068.

Adliga ätten Linroth nr 1222.

talande. I ett blått fält står en ung man, en skytt, som håller i tre pilar och en pilbåge. På huvudet bär han en lagerbärskrans som det skjuter ljustrålar ur. Genom att granska blasoneringen för friherrliga ätten Skytte af Duderhof får man reda på att han ska föreställa guden Apollon, känd som en ypperlig bågskytt.

Vapnet för friherrliga ätten Skytte af Duderhof är kvadrerat med Skyttevapnet som hjärtsköld. I första och fjärde silverfälten finns en röd bevingad häst (pegas) som betecknar skaldekonsten. I andra och tredje gulfälten är en röd ros mellan två tistlar som symboliserar England respektive Skottland. När Johan Skytte var ambassadör till England hade han nämligen slagits till riddare 1617 av kung Jakob I av England och Skottland (Jakob VI).

Rothlieb, Hammarström

Huvudmannen, greve Carl Johan Cronstedt, Stockholm, företrädande fideikommisset Fullerö Säteri, har deponerat sköldebrevet i original för utdöda adliga ätten Rothlieb nr 523, samt sköldebrevet i original för utdöda adliga ätten Hammarström nr 1068.

Licentinspektorn i Pommern och Mecklenburg, sedermera kammarrådet i Pommern, Philippus Roth (död 1682), adlades den 21 januari 1651 i

Stockholm av drottning Kristina med namnet Rothlieb. Ätten introducerades den 15 november 1652 under nr 523. Den dog ut 1886 på svärdssidan och 1910 på spinnsidan.

Vapnet är enkelt men vackert och snillrikt. Över ett vatten av silver är ett blått fält som indirekt utvisar himlen. De blå snirkligheterna i det blå fältet kallas damaskering och är konstnärens ambition att göra ett annars slätt fält mer levande. Sköldebrevet är skrivet på latin.

Bruksherren till Forsmark och Berkinge, båda i Forsmarks socken, Stockholms län, samt Ölsboda i Nysunds socken och Kortfors i Karlskoga socken, båda i Örebro län, Johan Steen (1632–1699), adlades den 25 november 1684 på Strömsholms slott av Kristina med namnet Hammarström. Ätten introducerades den 14 september 1686 under nr 1068. Johan Hammarström slöt själv sin ätt den 21 juni 1699.

Vapnet är talande med hammare och strömmar, attribut som åsyftar bruksverksamhet. Skölden är kvadrerad med två korslagda röda hammare i silverfält och bjälkvis gående blå ström i guldfält. Själva vapenritningen i sköldebrevet är unik och är inte utförd av någon konstnär som annars målade vapen under denna tidsperiod. Högst troligen är vapnet målat av Johan Johnsen (1653–1708). Johan Johnsen var

utbildad i Nederländerna och utförde många blomsterstycken, stilleben och djurmålningar på Forsmarks bruk som Johan Hammarström var bruksherre till.

Linroth

Systrarna fru Gunilla Bolinder, Stockholm, fru Ulrika Linroth Odelberg, Stockholm, fru Eva Röing, Stockholm, fru Christina Grahn, Trosa och fru Monna Torssell, Nacka, har deponerat sköldebrevet i original för adliga ätten Linroth nr 1222.

De efterlevande nio barnen, sex söner och tre döttrar, till inspektoren över Filipstads och Karlskoga bergslager, brukspatronen till Alkvettern och Lanfors i Bjurtjärns socken i Värmland, Elias Linderoth (1620–1691), adlades för faderns förtjänster den 17 februari 1691 i Kungsör av Karl XI med namnet Linroth. Ätten introducerades den 3 november 1693 under nr 1222.

Vapnet är talande med en gyllene stubbe, en rot av en lind, i blått fält. Över stubben ligger en bjälke med snedställda rutor av silver och svart.

von Haselberg

Riddarhuset har förvärvat sköldebrevet i original för ointroducerade adliga ätten von Haselberg.

Professorn vid kungliga akademien i Greifswald, Lorenz Wilhelm Haselberg (1764–1844) och hans broder överappellationsrättsrådet i Greifswald, Gabriel Peter Haselberg (1763–1838), adlades den 22 november 1810 på Stockholms slott av Karl XIII med namnet von Haselberg. Ätten introducerades aldrig på Riddarhuset. Det är okänt om ätten möjligen fortlever.

Vapnet är talande med en hasselbuske av silver i det undre gröna fältet. En smal gyllene bjälke (kavle) skiljer det gröna fältet från det övre blå.

Detta sköldebrev är ett av de mest intressanta jag har stött på. Det var okänt att det fanns bevarat fram tills dess att Riddarhuset lyckades förvärva det. Sköldebrevet nämner bara Lorenz Wilhelm Haselberg och inte hans broder Gabriel Peter, som enligt tillgänglig litteratur ska ha adlats samtidigt. De källorna anger även att ättenamnet skulle vara Haselberg och inte von Haselberg samt att vapnet endast är en hasselbuske. Det kan vara en missuppfattning att båda bröderna adlades eller också kan två sköldebrev ha utfärdats.

Men det som är mest speciellt är att det inte finns någon hänvisning till 37 § i 1809 års regeringsform. De sköldebrev som är utfärdade efter att 1809 års regeringsform trädde i kraft förtydligar alltid att endast huvudmannen innehar adlig värdighet. Förklaringen kan vara så enkel att man har glömt att skriva detta men det skulle då vara unikt. En möjlig förklaring är att monarken adlade en förvisso svensk undersåte men ändå utländsk person utan representationsmöjlighet i ständsriksdagen och att man då kringgick regeringsformen eller inte tyckte att den gällde Svenska Pomern och Greifswald. ■

Adliga ätten von Haselberg, ointroducerad.

Donera, deponera eller digitalisera

Sköldebrev är viktiga historiska handlingar och dessvärre ofta skrivna på mycket sköra dokument som kräver professionell hantering och förvaring. Den som har ett sköldebrev i sin ägo kan utan kostnad och på ett tryggt och säkert sätt lämna det till Riddarhuset för förvaring, antingen genom donation eller deposition.

En donation innebär att Riddarhuset får föremålet som gåva. Det löser en gång för alla problem vad gäller till exempel bodelning och säkrande av föremålets förvaringsmiljö. Ett annat alternativ är deposition, vilket innebär att äganderätten kvarstår hos deponenten men att sköldebrevet kostnadsfritt förvaras i Riddarhusets arkiv. Många väljer att omvandla tidigare deponerade sköldebrev till donation. Fördelarna är många, utöver de som redan nämnts. Donatorn erhåller en livstidsprenumeration på *Adelskalendern* och om det dessutom rör sig om en levande ätts sköldebrev så publiceras vapnet med dess blasonering på en helsida i kommande adelskalender.

Riddarhuset vill gärna ta del av sköldebrev som finns i privat ägo. Därför erbjuder Riddarhuset en kostnadsfri digitalisering av sköldebrev med högupplöst skanning. Vi är också tacksamma för aktuella uppgifter om innehav av sköldebrev i privat ägo eller på offentliga institutioner. Kontakta riddarhusgenealog Göran Mörner med sådana upplysningar och för mer information om donation, deponering eller digitalisering av sköldebrev och andra föremål.

E-post: goran.morner@riddarhuset.se, tel. 08-723 39 95.

BOKVERKET

Riddarhusets vapensköldar

En heraldisk resa genom svensk historia i ett bokverk om tre band

Beställ på
riddarhuset.se/butik

Band 1: Medeltid och Vasatid, band 2: Karolinsk tid, band 3: Frihetstid till 1900-tal

2 331 sköldar

– och lika många berättelser

För första gången presenteras Riddarhusets världsunika samling av vapensköldar i ett praktfullt och kunskapsrikt bokverk. Vapensköldarna som täcker Riddarhussalens väggar rymmer öden hos människor från olika länder och samhällsskikt som har det gemensamt att de har adlats eller upphöjts till högadel. Krigare, valloner, ämbetsmän och bönder står sida vid sida med konstnärer, vetenskapsmän och upptäcktsresanden. Alla får sin berättelse i bokverket.

De föremål, händelser och företeelser som paraderar genom den här bildkavalkaden representerar på många sätt Sveriges historia. Betydelsefulla krigshändelser och viktiga skiften vad gäller landets styrelse, såsom kröningar, sätter spår i vapensköldarna, men man kan även följa den industriella och tekniska utvecklingen i bildmotiven. Sköldarna berättar om vardagen i krig och fred samt om gångna tiders tankeuniversum och symbolvärld.

Klargörande texter av ledande experter sätter in vapenbilderna i ett historiskt sammanhang och förklarar olika aspekter av heraldik.

Huvudförfattare: *Magnus Bäckmark* • Fotograf: *Gabriel Hildebrand* • Redaktör: *Johan Rosell* • Formgivning: *Dick Norberg* • Förlag: *Riddarhuset* (2019)

Riddarhuset

Ett historiskt arv

Sverige - Skottland t/r

Om hur 107 vapensköldar hittade hem igen

Text: Göran Mörner, riddarhusgenealog

I MARS 2016 fick Riddarhuset en generös gåva av the Court of the Lord Lyon i Edinburgh: 107 vackra vapensköldar uppmålade på plåt, kopior av vapensköldar i Riddarhussalen i Stockholm. Dessa hade kommit till the Court of the Lord Lyon som gåva från universitetet i Glasgow, som hittat dem i sina samlingar och inte riktigt vetat vad de skulle göra med dem. The Court of the Lord Lyon identifierade dem som svenska och ville med sin donation till Riddarhuset återbörda dem till sitt ursprungliga hem. Men hur kom det sig att så många kopior av svenska vapensköldar fanns i Skottland?

NÄRMARE EFTERFORSKNINGAR visade att de hade ställts ut vid Scottish Exhibition of Natural History, Art and Industry i Kelvingrove Park, Glasgow. Utställningen pågick 2 maj–4 november 1911 och hade hela 9,3 miljoner besökare. Överskottet gick till att finansiera upprättandet av en professorstjänst i skotsk historia och litteratur vid universitetet i Glasgow. I utställningen fanns en rad olika attraktioner, bland annat en svensk-skotsk sektion.

På eBay lyckades Riddarhuset komma över en katalog

från utställningen och jag förstod då omfattningen av den svensk-skotska sektionen. Där visades 187 föremål – sköldbrev, porträtt, släktträd med mera. Den stora höjdpunkten var emellertid vapensköldarna med namn på några av de mest förnåma familjerna i Skottland. I katalogen framgick alla ättenamn och uppgiften att den svenske konstnären John Österlund kopierat sköldarna från Riddarhuset i Stockholm.

När utställningen var slut packades alla föremål ner och fraktades tillbaka till svenska museer och privatpersoner som lånat ut föremål. Men de 107 sköldarna hamnade i ett lager på universitetet i Glasgow där de skulle sova en törnrosasömn i över femtio år.

I GLASGOW HERALD, daterad den 10 augusti 1962, fanns en artikel med rubriken »Scots in Sweden« Exhibition. Utställningen hade öppnat samma dag på Royal Scottish Museum i Edinburgh och det stora dragplåstret var 71 kopior av vapensköldar i Sverige. Dessa hade hittats av Bo Lagercrantz på Nordiska museet i Stockholm som uttalar sig i artikeln: »It was an exciting stroke of luck when we

Plåtarna dekorerar väggarna i utställningslokalen i Glasgow 1911.

Tidningsklipp från 10 augusti 1962.

were arranging this new exhibition to uncover them again at the university«. Vidare framgår det att vad gäller emigrerade skottar är det i Europa endast Frankrike som kan mäta sig med antalet i Sverige.

Efter den 10 september 1962 flyttades utställningen till Stadsmuseet i Göteborg och sedan vidare till Nordiska museet i Stockholm. Därefter transporterades sköldarna tillbaka till universitetet i Glasgow för ytterligare 50 års magasinering, tills de för några år sedan alltså hittades igen.

I RIDDARHUSSALEN I Stockholm hänger 2 331 vapensköldar uppmålade från 1633 till 1974. Samlingen är inte helt komplett, av olika anledningar saknas 550 sköldar. De skotska kopiorna är uppmålade på industriellt producerade, platta plåtskivor medan de svenska originalsköldarna är målade på manuellt hamrad kopparplåt vilket gör originalen levande på ett helt annat sätt. I de flesta fall har konstnären John Österlund följt originalmålningarna exakt men på några sköldar har han lagt till familjens motto eller valt att inte ta med årtalen för adlande och introduktion.

Samlingen med de »skotska kopiorna« ger inte en fullständig bild, vare sig genealogiskt eller heraldiskt. Sedan 1911 har den genealogiska forskningen visat att vissa av de familjer som man tidigare trott, eller påstått, haft skotskt påbrå – som Pistolekors och Silfverstolpe – inte alls har haft det. Och några familjer med konstaterat skotskt påbrå finns inte med bland sköldarna från Glasgow. Mest intressant är kanske det faktum att fjorton av de »skotska« sköldarna är bland de 550 som saknas i Riddarhussalen. Antagligen har konstnären forskat med hjälp av heraldisk litteratur och gjort en egen bedömning av hur sköldarna kunde ha sett ut. (Det finns ingen tvekan om att dessa fjorton inte fanns i Riddarhussalen 1911.)

I Riddarhusets dokumentsamlingar finns ingen information om John Österlunds arbete med målningarna. Han har sannolikt besökt palatset under den öppna besökstiden och gjort skisser eller kanske till och med använt kamera, kopiorna är väldigt exakta.

KONSTNÄREN JOHN ÖSTERLUND föddes 1874 i Uppsala och dog 1953 i Stockholm. Han är främst känd som konservator, särskilt av medeltida kyrkomålningar. Hans kopior är vackra och förtjänar ett bättre öde än magasinering. Nu är de återbördade till sitt ursprungliga hem och upphängda i anslutning till Riddarhusets bibliotek. ■

Texten baseras på ett föredrag som Göran Mörner höll i Glasgow i augusti 2016 på den 32:a internationella kongressen för genealogi och heraldik anordnad av Confédération Internationale de Généalogie et d'Héraldique.

Foto: Höger: Göran Mörner. Väster: Gabriel Hildebrand.

Adliga ätten Gladsten (Gladstone) nr 372. Skotska plåten till vänster och originalet i Riddarhussalen till höger.

Mrs Elizabeth A. Roads, LVO, Snawdoun Herald of Arms.

The Court of the Lord Lyon

The Court of the Lord Lyon är en skotsk myndighet som formellt sett lyder direkt under drottningen av Storbritannien. Verksamheten kan närmast jämföras med det svenska Riksheraldikerämbetet men beslutar även i frågor rörande släktöverhuvuden, stamtavlor och genealogier, inklusive vem som är överhuvud för en skotsk klan. Ämbetet ansvarar även för alla statsceremonier i Skottland. The Court of the Lord Lyon har sitt ursprung i 1300-talet och är världens äldsta i sitt slag.

Foto: Göran Mörner.

Från sällskapsföreningarna

Svenska Adelsförbundet

Svenska Adelsförbundets huvuduppgift är att ekonomiskt bistå behövande inom adeln, i första hand äldre och sjuka. Även ointroducerad adel kan komma i fråga. Många hjälpbehövande saknar egen förmåga att söka bidrag. Hör gärna av er till oss om ni känner till något ömmande fall.

Svenska Adelsförbundet anslöt sig 2017 till Riddarhusets värdepappersförvaltning i den så kallade Herculesfonden. Det har visat sig vara en klok åtgärd som innebär en god avkastning och möjliggör att förbundet fortsatt kan stödja behövande på ett bra sätt. Styrelsen strävar efter att fortsätta att dela ut understöd i samma nivå som tidigare trots den rådande lågkonjunkturen.

Svenska Adelsförbundets årsmöte som skulle ha skett den 20 april är uppskjutet på grund av covid-19. Det genomförs i stället den 22 september klockan 17.00 på Riddarhuset. Svenska Adelsförbundets traditionsenliga årliga tebjudning för ättemedlemmar i Stockholm med omnejd, som under året fyller 70 år, var tänkt att genomföras tidigare samma dag. På grund av begränsningarna avseende antalet deltagare i evenemang till följd av covid-19 skjuter vi på evenemanget till 2021. Årsmötet kan dock genomföras inom de antalsmässiga ramar som nu finns.

Svenska Adelsförbundet har sedan långt tillbaka rätt till tio enheter (lägenheter) i Stiftelsen Vänner till Pavres

Honteux (SVPH) seniorboende i Nockebyhem, beläget i Nockeby, Bromma. En lägenhet är uthyrd medan de återstående nio lägenheterna är tillgängliga från 2022 efter en längre tids renovering. Medlemmar i Svenska Adelsförbundet är välkomna att ställa sig i kö. Anmälan ska ske till svph.se och till Susanne Adlercreutz (susanneadlercreutz@hotmail.com) som är Svenska Adelsförbundets kontaktperson till SVPH. För att åtnjuta förtur är det nödvändigt att vara medlem i Svenska Adelsförbundet. Fullständig information finns på www.svph.se.

Svenska Adelsförbundet har åtagit sig att från svensk sida administrera det ungdomsutbyte som sker inom ramen för CILANE. ■

Henrik von Vegesack, ordförande

Riddarhussällskapet

I oroliga tider prövas människans förmåga att vara just mänsklig. Egenskaper som förmåga till samarbete och medkänsla har varit viktiga element i ett samhällsbygge som byggt på en kombination av vetenskap och entreprenörskap. Kunskaper i filosofi, estetik och historia har varit centrala i en strävan att förstå sin samtid och att staka ut en väg framåt. Allt i bästa fall kryddat med en god portion kärlek.

Riddarhuset är i sitt arbete för kultur och ekonomiskt bistånd till utbildning och till behövande ett motståndsnäste mot ignorans och egennytta. Det sätter Riddarhussällskapet en ära i att stödja och vara en del av, men i år ser det bekymmersamt ut.

Högt värderade medlemmar i Riddarhussällskapet, med rådande pandemi i åtanke så har styrelsen beslutat att:

- nu inte planera någon verksamhet för hösten 2020
- balen i november inte genomförs
- om vi i höst ser en möjlighet att genomföra någon aktivitet så kommer särskilt meddelande om detta att skickas ut
- medlemsavgiften för år 2020 även gäller för år 2021

SVENSKA ADELSFÖRBUNDETS huvuduppgift är att ekonomiskt bistå behövande inom adeln, i första hand äldre och sjuka. Även ointroducerad adel kan komma i fråga. Många hjälpbehövande saknar egen förmåga att söka bidrag. Hör gärna av er till oss om ni känner till något ömmande fall. För mer information om förbundets verksamhet, kontakta sekreteraren Ulf Gyllenhammar, tel. 08-767 80 84 eller kassaförvaltaren Gabriel Hermelin, tel. 070-721 11 28.

RIDDARHUSSÄLLSKAPET är en sällskapsförening som är öppen för Riddarhusets medlemmar med familjer. Föreningen ordnar föreläsningar, utflykter, guideade visningar och festliga sammankomster. För upplysningar om föreningens verksamhet och frågor om medlemskap. Vänligen kontakta oss på e-post: RHSanno1947@gmail.com eller tel. 0708-66 57 70 (Rutger Gyllenram) Välkomna!

Ignorans och egennytta bekämpas bäst i det goda samtalet, byggt på vänskap och förtroende. Riddarhussällskapet strävar efter att ge utrymme åt många goda samtal så fort tillfälle bjuds och då är du hjärtligt välkommen. ■

Rutger Gyllenram, ordförande & Claës af Burén, v. ordförande

RAUK

Genom att följa de rekommendationer som satts upp av myndigheterna i sviterna av covid-19 har RAUK:s verksamhet under våren 2020 blivit något reducerad.

Vi inledde året med årsmötet där en ny styrelse valdes. I år fick vi tillskott av inte mindre än två nya ledamöter, varmt välkomna Sofie Nisbeth och Katja Leijonmarck. Helgen efter gick den årliga vinterbalen av stapeln där vår balansvariga Louise Hiort af Ornäs gjorde en fenomenal insats. Temat denna gång var »the roaring 20's« vilket blev mycket uppskattat. Extra roligt var att ett 30-tal förstagångsbesökare deltog, detta eftersom vi aktivt nått ut till nya medlemmar.

Våren har blivit något annorlunda, ovissheten om vad man kan och får göra samt restriktioner från myndigheterna rörde om i planeringen. Att fortsätta vara en plattform där medlemmar kan umgås är oavsett omständigheter alltid i fokus. Således har vi nu under våren anordnat bland annat kanotpaddling i Brunnsviken samt online-quiz för våra medlemmar. Kalendarier för hösten påverkas också då vi inte vet hur länge restriktionerna varar, men vi fortsätter anordna aktiviteter utifrån satta riktlinjer och siktar på att dra igång fullt ut så fort möjlighet ges.

Det kommer trots omständigheterna gå ut en speciell inbjudan från oss och Riddarhuset till alla er som fyller 18 år under 2020. Alla mellan 18–35 år är varmt välkomna att söka medlemskap i RAUK, det blir alltid roligare ju fler man är. Hoppas ni alla håller er friska, och tar väl hand om varandra. ■

Jakob Stuart, ordförande

Ungdomsutbyte inom CILANE

Sedan många år finns inom CILANE (Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe) en verksamhet som erbjuder tonåringar (13–17 år) möjlighet till ungdomsutbyte. Verksamheten bär namnet Youth Exchange of CILANE. Svenska Adelsförbundet representerar Sverige inom Youth Exchange.

Rent praktiskt kan det gå till så här:

En adelsfamilj i Frankrike har en tonåring som gärna skulle vilja komma till Sverige i en-två veckor. Eftersom familjen inte har egna svenska kontakter, vänder man sig till den franska representanten i Youth Exchange of CILANE. Denna meddelar sig med Sveriges motsvarighet som undersöker om det finns någon adelsfamilj som kan vara intresserad av att få en besökande tonåring, helst en familj med egna tonåringar. Kontakterna sköts därefter direkt mellan familjerna i Frankrike och Sverige. På samma sätt kan svenska adelsfamiljer omvänt utnyttja CILANE:s stora nätverk i övriga Europa.

DET ÄR OCKSÅ möjligt att låta svenska tonåringar besöka familjer i andra europeiska länder utan att ta emot ungdomar därifrån, även om detta inte är huvudtanken.

Förmedlingen sköts ideellt och är helt kostnadsfri för båda parter. Deltagande länder är Belgien, Finland, Frankrike, Holland, Italien, Kroatien, Portugal, Ryssland, Schweiz, Spanien, Sverige, Tyskland, Ungern och Österrike. England är mycket efterfrågat som utbytesland, varför ett intensivt arbete pågår för att hitta en lämplig kontaktperson där.

Med anledning av covid-19 har inga utbyten ägt rum under sommaren 2020. Undertecknad tar gärna emot förfrågningar och intresseanmälningar för sommaren 2021, helst per e-post. ■

för Svenska Adelsförbundet

Carl-Gustaf Åkerhielm af Margrethelund, vice ordförande

E-post: carl-gustaf.akerhielm@riddarhuset.se

Telefon: 070-741 97 17

RAUK (Ridderskapet och Adels Ungdomsklubb) är en ideell förening för dig mellan 18–35 år som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt. RAUK:s huvudsakliga arrangemang varje år är vinterbalen i februari och sommarbalen i augusti. Vartannat år arrangeras i samband med sommarbalen en internationell helg för medlemmar ur CILANE. Utöver balerna erbjuder vi många olika kulturella och sociala aktiviteter, allt från afterworks till föreläsningar. Ditt medlemskap i RAUK ger tillgång till ett stort nätverk och möjligheten att träffa många nya vänner. Medlemskap är kostnadsfritt och du registrerar dig enkelt på riddarhuset.se.

Släktrecept efterlyses

till projekt om mat & dryckestraditioner inom de adliga ätterna.

Kontakta redaktör Louise Ribbing,
louise.ribbing@riddarhuset.se

Från släktföreningarna

von Krusenstierna

Släktens första organiserade släkträff (Familientage) ägde rum på stamgodset Haggud i Estland år 1899, 250 år efter att stamfadern Philip Crusius (1597–1676) adlades. Nästa ägde rum i Reval 1934. Efter den estländska ättegrenens påtvingade omflyttning till Tyskland 1939 kom släkträffarna efter andra världskriget att återtas först 1964. Den svenska ättegrenen stod som värd för den åttonde släkträffen i Kastlösa på Öland 1985. Då beslutades att internationella släkträffar skulle genomföras vart fjärde år, omväxlande med tyskt och svenskt värdskap, vilket sedan dess också varit fallet.

Under Kristi himmelfärdshelgen 2019 genomfördes en internationell släkträff (Familientag) i Krakow, en extra släkträff utöver de »schemalagda«. Initiativtagare var den estländska ättegrenens tredje linje, som sedan mitten av 1800-talet lever i Polen. Ättelinjens stamfader är den ryske världsomseglaren Adam Johann von Krusenstern (1770–1846), estländska ättegrenens mest välkända ättemedlem.

Träffen genomfördes under fyra dagar i Krakow med centralt belägna Hotel Sympozjum som plats för logi, samlingar och gemensamma måltider. Arrangörer var syskonen Adam von Krusenstern (Krakow) och Katharina von Schnehen (Göttingen/Tyskland), född Krusenstern samt dr Benigna von Krusenstjern (Göttingen/Tyskland). Totalt deltog 68 släktingar och anförvanter, samtliga i rakt nedstigande led, på fädernet eller mödernet, direkt efterlevande till ättemedlemmar från två av ättens tre ättegrenar. Deltagarna, vars ålder var mellan 2 och 95 år, kom från åtta nationer, bland annat Ryssland och Georgien.

Programmet innehöll mycket tid för samvaro, släktföredrag samt guidade turer i Krakow, båtferd på floden Wisla och besök vid kända sevärdheter. Den sista dagens festmiddag avslutades med en uppskattad polsk folkdansuppvissning som även engagerade huvuddelen av deltagarna.

Lördagen den 21 september 2019 genomförde släktföreningen von Krusenstierna sitt stadgeenliga släktemöte på Ågesta Gård och Ridskola. Mötet samlade 57 medlemmar,

några med medföljande, det vill säga cirka en tredjedel av föreningens totala antal medlemmar. Mötet genomfördes enligt tradition under en halvdag. Värddar var familjerna von Krusenstierna som driver Ågesta Gård och Ridskola AB, bestående av mamma Margaretha von Krusenstierna, dottern Anna med make Joachim Öberg och barnen Tobias, Louisa och Karolina samt sonen Kristian med hustru Linda och sönerna Viktor och Oliver.

Efter samling och fotografering framför gårdens corps-de-logi samlades deltagarna till förhandlingar i ridskolans konferenslokal. Efteråt bjöds på hemlagad gulaschsoppa på egenproducerat nötkött och till kaffet efter lunchen berättade Margaretha och Kristian om gårdens och ridskolans historia och utveckling fram till i dag.

Efter lunch blev det guidad tur i stallarna (70 hästar och ponnyer – ridskolan räknas som en av Sveriges modernaste och största räknat på antal ridtimmar per vecka), ridshopen, den nya solenergianläggningen (en av Mälardalens största privatägda, som gjort verksamheten helt självförsörjande på el) och naturligtvis ponnyridning för de minsta mötesdeltagarna. Dagen avslutades med kaffe och välsmakande hembakade bullar och kakor från ridskolans eget kafé.

Kristi himmelfärdshelgen 2021 är det dags för nästa »schemalagda« internationella släkträff – fyra år går fort – denna gång med svenskt värdskap. ■

Otto von Krusenstierna, ordförande

Reuterswärd

Den 15 september 1919 samlades 37 personer från släkten Reuterswärd i Lantmarskalkssalen på Riddarhuset för att bilda en släktförening. Syftet var en sammanslutning för gemensamma intressen och att bilda en fond för behövande medlemmar. Ett gåvobrev på 100 aktier i AB Stockholms Bryggerier blev grundplåten för en särskild släktfond avsedd »att lämna understöd till behövande medlemmar samt änkor och barn«. Gåvobrevet överlämnades av överstelöjtnant Carl Reuterswärd.

Tiderna ändras och nu används fonden till ett antal stipendier varje år, restaurering av släktvapen, restaureringar av minnesstenar, historieforskning, subventionering av släktmiddagar med underhållning och så vidare.

Numera hålls släktemöten var tredje år på Riddarhuset förutom 1990 som uppmärksammade 300-årsjubileet av Anders Hov som 1690 adlades och erhöll namnet Reuterswärd samt vid föreningens 100-årsjubileum 2019.

Vid släktemötet 2017 ändrades släktföreningens stadgar till att omfatta alla ättlingar till Anders Hov Reuterswärd. Det innebär att både svärdssidan och spinnsidan är lika representerade.

Den 9 november 2019 var det dags för släktföreningens 100-årsjubileum på Riddarhuset. En stor tillställning som innefattade föredrag av Per Reuterswärd i Riddarhussalen, middag med underhållning av Operaimprovisatörerna och därefter kaffe med *avec* och dans i Stenhallen som uppskattades mycket av de yngre medlemmarna. Cirka 140 medlemmar deltog och gjorde jubileet till en minnesvärd tillställning i tiden och för framtiden för gammal som ung. ■

Malcolm Reuterswärd, ordförande

Nästa manusstopp till *Från släktföreningarna* är den 7 november 2020

Vi rekommenderar en längd om cirka 3 000 tecken inklusive blanksteg. Välkommen att skicka ert manus till redaktören, e-post: arteetmarte@riddarhuset.se.

BERNADOTTE-MUSEI VÄNNER

Föreningens höga beskyddare är DD.MM. Konungen och Drottningen

Upptäck Musée Bernadotte och dess vänförening

Föreningen Bernadotte-Musei Vänner är en ideell förening som grundades 1959. Föreningen har till syfte att stödja och främja Musée Bernadotte i staden Pau samt sprida kunskapen om museet, huset där Karl XIV Johan föddes år 1763. Föreningen, med säte i Stockholm, arrangerar föredrag på teman som anknyter till Karl XIV Johan och dynastin Bernadotte. Stöd Vänföreningens verksamhet och bli medlem! Medlemsavgiften är 150 kr/person och är alternativt 1 500 kr för ett ständigt medlemskap. Avgiften betalas in till plusgirokonto 3834-9. Ange namn och adress, hänvisa till denna annons.

Läs gärna mer på www.bernadottemuseivanner.se

Foto: Nordjyllands Kystmuseum.

PROGRAM:

Anders Winroth:
Släktskap som äktenskapshinder

Brita Planck:
Hur hittade man den rätta?

Julia Grauers:
Äktenskap mellan adliga och ofrälse under stormaktstiden

Kekke Stadin:
Nyadlades giftermålsstrategier omkring 1700

Magnus Bäckmark:
Äktenskap som satt spår i vapensköldar

Roger Axelsson:
Projektet Äldre svenska frälsesläkter

Äktenskap

Genealogiskt symposium på Riddarhuset

i samarbete med Genealogiska föreningen

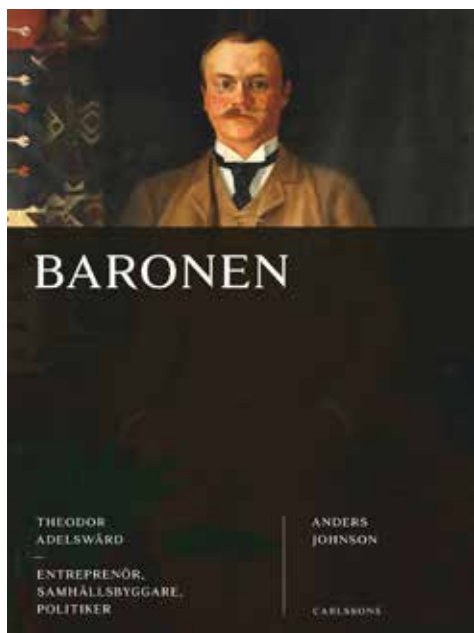
Föredragen spelas in och går att ta del av fr.o.m. 20 september 2020 på riddarhuset.se

Nytt i biblioteket

Bengt Gustaf Jonshult

Kungl. Patriotiska Sällskapets medaljer och hedersbelöningar
238 s., illustrerad, Kungl. Patriotiska Sällskapet 2019

Kungl. Patriotiska Sällskapet bildades 1766 med ambitionen att främja Sveriges utveckling genom att stödja jordbruk, hantverk och näringsliv. Ett viktigt medel var belöningar för goda insatser, medaljer eller annan hedersbelöning som de senaste 250 åren delats ut till över 100 000 svenskar, många av dem lantbruksarbetare, industriarbetare och tjänste- och förtroendepersoner i kommunal eller privat förvaltning. Boken inleds med fördjupande fakta och fortsätter sedan med en rikt illustrerad historisk överblick. ■

Anders Johnson

Baronen. Theodor Adelswärd. Entreprenör, samhällsbyggare, politiker
386 s., illustrerad, Carlsson bokförlag 2020

Den sjunde innehavaren av Baroniet Adelswärd i Åtvidaberg, Theodor Adelswärd (1890–1929) var inte bara en av landets största jordägare utan även en okonventionell entreprenör som inte backade för strid när han mötte motstånd. Han var en framträdande socialliberal politiker och verkade både som riksdagsledamot och finansminister. På hemmaplan förvandlade han inte bara Baroniets verksamhet – från bergsbruk till träförädlingsindustrier – utan även hela Åtvidabergs samhälle – från bruksort till modern trädgårdsstad. I den första samlade biografien över Theodor Adelswärd har författaren Anders Johnson tecknat en bild av denne kontroversielle, driftige och mångsidige herre med fokus på hans insatser i riksdag och regering. Författaren behandlar även Baroniets historia, både före och efter Theodors Adelswärds tid som innehavare. ■

Baronen av Anders Johnson har mottagit Riddarhusets kulturstöd.

Lars Ericson Wolke

Stridens verklighet. Döden på slagfältet i svensk historia 1563–1814
386 s., illustrerad, Historiska Media 2020

Efter år av arkivforskning har Lars Ericson Wolke, professor vid Försvarshögskolan i Stockholm, samlat och bearbetat material för att besvara frågor om hur enskilda soldater upplevde väpnade strider förr i tiden – vid förberedelserna inför, omständigheterna under och eventuella efterspel. Läsaren får ta del av ett flertal gripande personöden – från nordiska sjuårskriget på 1500-talet till Sveriges senaste krig mot Norge 1814 – som tillsammans ger en djup inblick i stridens verklighet. ■

Martin Giertz

Så bodde officerarna. Tidlösa typhus
146 s., illustrerad, Carlsson Bokförlag 2019

Martin Giertz har tidigare författat standardverket *Svenska prästgårdar* (2012) och denna bok om officerarnas boende följer dess spår. Boken handlar inte bara om byggnaderna i sig – arkitektur, byggnadsvård och typhus – den beskriver också officerarnas familjer och deras ekonomiska och sociala villkor. En rikt illustrerad resa från Krigsarkivet i Stockholm till kaptensgårdar i Västergötland och Småland, om arkitekterna bakom husen och de som bodde i dem. ■

Kapitationsavgiften för 2020

Riddarhuspalatset ägs gemensamt av Ridderskapet och adeln, som är skyldigt att ansvara för dess underhåll och vård. För detta ändamål utgår enligt Riddarhusordningen en årlig avgift, den så kallade kapitationsavgiften. Enligt beslut av 2019 års adelsmöte är avgiften 350 kronor.

Genom att betala kapitationsavgiften är du med och värnar om ett historiskt arv. Betald kapitationsavgift utgör en förutsättning för representation vid adelsmöte. Vid inbetalning av kapitationsavgiften erhåller varje myndig adelsman följande förmåner:

- *Möjlighet att söka stipendier och understöd.*
- *Möjlighet att disponera riddarhuspalatsets sällskapslokaler för privata tillställningar.*

Riddarhusdirektionen får härmed anmoda alla myndiga män som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt att senast den 31 december 2020 betala avgiften med den separat utsända bankgiroblanketten som skickas ut i bötjan av december.

Om ni inte önskar använda den utskickade inbetalningsavin kan betalning göras på plusgirokonto 132 98 95-5 med angivande av namn och personnummer. Vid betalning från utlandet, vänligen använd följande betalningsinstruktion:

Skandinaviska Enskilda Banken, Stockholm/Sweden
IBAN: SE35 5000 0000 0585 1103 0816
BIC: ESSESESS

Befrielse från avgiften medges den som under 2020 inte varit mantalskriven i Sverige, eller inte varit taxerad till statlig eller kommunal inkomstskatt. Sådana förhållanden ska anmälas till Riddarhuset.

Befrielse från avgiften kan vidare eventuellt medges då särskilda omständigheter av ekonomisk eller annan art föreligger. Befrielse kan också erhållas genom avsägelse av delaktighet i de av Ridderskapet och adeln förvaltade stiftelserna; därigenom förloras bland annat möjligheten att erhålla bidrag från stiftelserna – även för hustru och omyndiga barn.

Närmare upplysningar kan erhållas på Riddarhusets kansli, telefon 08-723 39 91 eller e-post kansli@riddarhuset.se

STOCKHOLM I AUGUSTI 2020

På riddarhusdirektionens vägnar

Patrik Tigerschiöld, direktionens ordförande

Erik Drakenberg, riddarhussekreterare

Kultur

på Riddarhuset hösten 2020

FÖRELÄSNINGAR · UTSTÄLLNING · KONserter

Föredrag *Fri entré vid alla föredrag.*

29 SEPTEMBER kl. 18.00–19.00

*Krutrök, fladdrande fanor och dånande klockor.
Om adliga begravningar i 1600-talets Stockholm*
Alexander Engström, fil. dr i historia

6 OKTOBER kl. 18.00–19.00

Amiralerna: 1500-talets fixstjärnor
Kekke Stadin, professor i historia
Det maritima arvet. Föremålen berättar
Vernissage och visning av utställningen

20 OKTOBER kl. 18.00–19.00

Frälset, sjöofficerarna och flottan 1522–1680
Ingvar Sjöblom, fil. dr i historia
*Svenska sjöhjältar och sjöslag. Kampen om
Östersjön 1700–1721*
Lars Ericson Wolke, professor i militärhistoria

3 NOVEMBER kl. 18.00–19.00

Kristina Gyllenstierna – kvinnan som stod upp mot Kristian Tyrann
Marie-Louise Flemberg, historiker
Stockholms blodbad 500 år
David Lindén, historiker

17 NOVEMBER kl. 18.00–19.00

*Ostindiefarare, kapare och superkargörer. Svensk sjöfart och handels-
flottan under 1700-talet*
Leos Müller, professor i maritim historia
Örlogsstaden Karlskrona – flottbas och skeppsvarv
Andreas Linderöth, forskare

24 JANUARI kl. 14.00

Gustaf III, adeln och Riddarhuset. Föredrag och musik
Sällskapet Gustaf III

26 JANUARI kl. 18.00–19.00

Blått blod och makabra mord
Niklas Natt och Dag, författare

INFORMATION & BILJETTER

För information om evenemang, biljetter och öppettider, besök Riddarhusets hemsida. *Med reservation för ändringar.*

Riddarhuspalatset är inte tillgänglighetsanpassat.

www.riddarhuset.se #riddarhuset Tel. 08-723 39 90

Symposium

4 DECEMBER kl. 13.00

Maritimt symposium
Tema: *Perspektiv på den svenska sjömakten*
I samarbete med Sjöhistoriska Samfundet

Utställning

FRAM TILL 31 MARS 2021

*Det maritima arvet. Havets riddare från Hans Wachtmeister till
Evert Taube*

Konserter

20 SEPTEMBER kl. 15.00

Vivaldis Årstider i folkmusikersrud
Musik av Antonio Vivaldi, Johann Sebastian Bach och
nyskriven folkmusik för barockorkester.
Drottningholms Barockensemble

25 OKTOBER kl. 15.00

Stormiga hav och stilla vatten. Barockmusik från två sekler
Rebaroque

19 NOVEMBER kl. 19.00

Till havs! Marin musik i adlig dräkt
Karlbergs Musikkår

25 NOVEMBER kl. 15.00

Messias
Musik av Georg Friedrich Händel
Drottningholms Barockensemble

13 DECEMBER kl. 15.00 & kl. 18.00

Lucia- och julkonsert
Sollentuna Goss- och Diskantkör

7 FEBRUARI kl. 15.00

Riddarjazzen XXII
Den tjuogoandra upplagan av en klassisk jazzdag

COVID-19

Riddarhuset följer händelseutvecklingen kring covid-19 och agerar i enlighet med Folkhälsomyndighetens rekommendationer. Därför kan de kulturkvällar och konserter som är tänkta att äga rum i höst komma att ställas in med kort varsel eller genomföras med strikta restriktioner angående antalet deltagare.

Aktuellt kulturprogram och mer information finns på www.riddarhuset.se. På hemsidan finns möjlighet att ta del av inspelade kulturevenemang.

MAT & DRYCK

Riddarhusets festväning erbjuder i höst ett mer begränsat utbud av dryck och bakverk i samband med föredrag och konserter.

Bruket av epåletter (av franskans *épaule*, det vill säga axel) härstammar från medeltiden. De tillhörde riddarrustningen, avsedda att skydda axeln mot hugg. Dessa epåletter användes av svenska sjöofficerare till paraduniformen m/1878. Efter 1932 bärs de endast av tjänstgörande befälhavare ombord på den kungliga slupen *Vasaorden*. På epålettens ovansida återfinns Kungliga flottans ankare i silvertråd. Gulddragarbetena i epålettens kanter och de nedhängande buljonerna består av spiraler av guld- och silvertråd.

